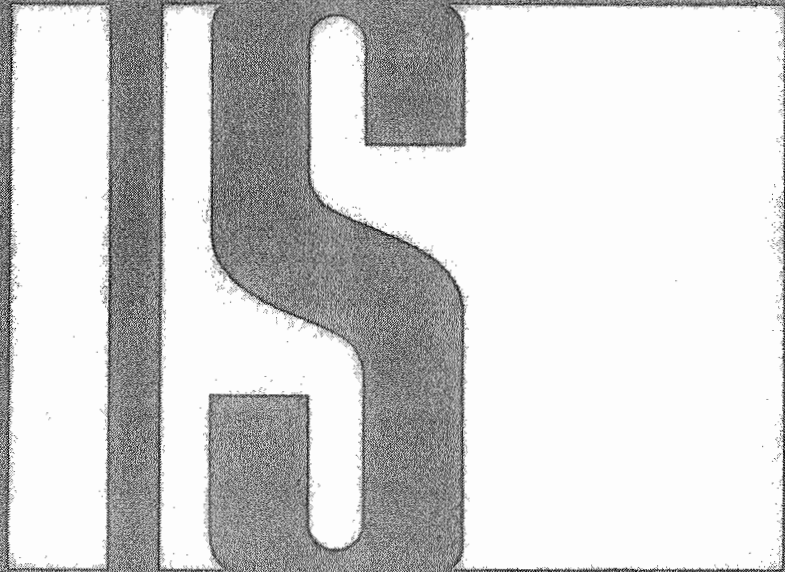

A. Dendooven

Ontstaan, structuur en
werking van de Vlaamse
K.A.J.

standaard wetenschappelijke uitgeverij
individu en samenleving
bibliotheek voor gedragswetenschappen

----- Text continues after this page -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- Tekst gaat verder na deze pagina -----

INDIVIDU EN SAMENLEVING
BIBLIOTHEEK VOOR GEDRAGSWETENSCHAPPEN

6

Reeks "Sociologie"

DR. A. DENDOOVEN

ONTSTAAN, STRUCTUUR EN
WERKING VAN DE VLAAMSE K.A.J.

EEN SOCIOGRAFISCH OVERZICHT

STANDAARD WETENSCHAPPELIJKE UITGEVERIJ

ONTSTAAN, STRUCTUUR EN WERKING VAN DE VLAAMSE K.A.J.

EEN SOCIOGRAFISCH OVERZICHT

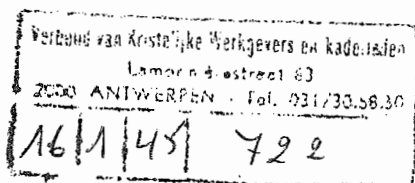
A. DENDOOVEN

Doctor in de Politieke en Sociale Wetenschappen

UFSIA BIBLIOTHEEK

03 02 0359845 0

1967

STANDAARD WETENSCHAPPELIJKE UITGEVERIJ

Antwerpen Leuven Brussel Gent Kortrijk

Nihil obstat
Mechliniae, die 28 januarii 1967
B. Vijdt, o.f.m., min. prov.

Imprimatur
Lovanii, die 8a februarii 1967
† *A.L. Descamps ep. tit. Tunet, rect. univ.*

Copyright 1967 bij N.V. Scriptoria, Antwerpen
Verantwoordelijke uitgever: N.V. Scriptoria, Belgiëlei 147 Antwerpen.
Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever
No part of this book may be reproduced in any form
by print, photoprint, microfilm or any other means
without written permission from the publisher
Wettelijk Depot: D/1967/0469/40

Volgaarne betuig ik hier mijn erkentelijkheid voor de onmisbare hulp die mij bij het samenstellen van deze studie werd geboden. Het was mij een voortdurend genoegen overal mensen te mogen ontmoeten die zich voor de wetenschappelijke behandeling van dit onderwerp geïnteresseerd toonden en die mij van hun ervaring en hun documentatie gebruik hebben laten maken. Vooral dank ik de verantwoordelijke proosten, leiders en bedienden van het algemeen K.A.J.-secretariaat ; voor alle bereikbare documentatie en voor welke informatie ook heb ik steeds een beroep op hen mogen doen.

Een heel bijzonder dankwoord richt ik tot Prof. Dr. N. De Volder, die met onafgebroken belangstelling de ontwikkeling van deze studie heeft gevolgd en die mij door zijn herhaalde aanmoedigingen, zijn kritisch oordeel en gewaardeerde adviezen heeft bijgestaan.

INHOUD

INLEIDING	11
EERSTE DEEL	
VOORBEREIDING EN STICHTING VAN DE K.A.J.	
HOOFDSTUK I. - DE VEELVORMIGE ONTWIKKELING VAN HET SOCIAAL- OPVOEDENDE JEUGDWERK	23
<i>Art. I. - De georganiseerde sociaal-educatieve arbeidersjeugdwer- king vóór 1914</i>	24
<i>Art. II. - Vernieuwde belangstelling en organisatievormen voor de jeugd</i>	45
§ 1. Uitingen van een nieuw type van georganiseerd groepsleven onder de jeugd	47
§ 2. Belangstelling bij de clerus voor sociale jeugdproblemen	49
§ 3. Nieuwe activiteitsformules in de jeugdwerking	51
A. De verspreiding van de sociale studiekringen	52
B. De syndicaten voor jonge arbeiders	55
<i>Art. III. - Verspreide initiatieven, voorbereidend op de centrale organisatie</i>	57
§ 1. De arbeidersjeugdwerking in de eerste naoorlogse jaren	57
§ 2. Enkele regionale vormen van sociale jeugdactie	60
A. De Jonge Werkman te Antwerpen	61
B. De jongsyndicalisten of Jeunesse Syndicaliste te Brussel	69
C. De K.J.O. de Jonge Werkman te Leuven	84
HOOFDSTUK II. - DE OPRICHTING VAN EEN CENTRALE ORGANISATIE VOOR DE ARBEIDERSJEUGD	87
<i>Art. I. - Eerste pogingen tot centralisatie</i>	88
<i>Art. II. - De stichting van de Vlaamse K.A.J.</i>	95
§ 1. De stichting van de nationale landsbond	95
§ 2. De eerste inrichting van de gewestelijke verbonden	104
<i>Art. III. - Het ontstaan van de overige katholieke arbeidersjeugd- organisaties</i>	128
§ 1. De Waalse J.O.C. (Jeunesse Ouvrière Chrétienne)	129
§ 2. De vrouwelijke arbeidersjeugdorganisaties	136
BESLUIT VAN HET EERSTE DEEL	149

TWEEDE DEEL

STRUCTUUR EN WERKING VAN DE K.A.J.

HOOFDSTUK III. - DE SOCIAAL - PASTORALE GRONDSLAG VAN HET K.A.J.-ONTWERP	163
<i>Art. I. - Het arbeidersjeugdvragestuk als grondmotief</i>	164
<i>Art. II. - De sociaal-educatieve oplossing van de K.A.J.</i>	169
HOOFDSTUK IV. - DE ORGANISATIESTRUCTUUR VAN DE K.A.J.	189
<i>Art. I. - De verticale organisatiestructuur</i>	190
§ 1. De algemene en nationale inrichting	191
A. De verhouding tussen de nationale kajot(s)tersverbonden	191
B. De nationale leiding	195
§ 2. De regionale structuur	200
A. De provinciale verbonden	200
B. De gewestelijke verbonden	202
§ 3. De plaatselijke afdeling	210
§ 4. De organisatorische hulpmiddelen	212
A. De contributie	213
B. De materiële inrichting (huisvesting)	217
C. De autonome publikatiedienst	222
<i>Art. II. - Het principe van lidmaatschap en zijn structurele toepassingen</i>	229
§ 1. De interne ledenstructuur	230
§ 2. De intergroepsrelaties op basis van het specialisatieprincipe	239
A. De K.A.J. als lid-organisatie in de katholieke-actiestructuur	240
1. De erkenning van de standsorganisatieformule in de katholieke-actie	240
2. De plaats van de K.A.J. in de georganiseerde katho- lieke-actie	245
B. De K.A.J. als lid-organisatie van het A.C.W.	251
HOOFDSTUK V. - DE DOCTRINELE EN METHODISCHE KENMERKEN	255
<i>Art. I. - De leidende grondgedachten van de K.A.J.-doctrine</i>	256
<i>Art. II. - De actieve en de inductieve methode</i>	278
§ 1. De historische afhankelijkheden	279
§ 2. Zien - oordelen - handelen	285
§ 3. De inductieve methode	289
§ 4. De actieve methode	293
<i>Art. III. - Kernvorming en massabeweging</i>	298
§ 1. Concrete uitdrukkingvormen van het massakarakter	302
A. De K.A.J.-werking als uiting van massabeïnvloeding	302
B. De vertegenwoordigende functie van de K.A.J.-beweging	307
C. De specifieke uitdrukkingstijl van de K.A.J.	310
§ 2. De buitenlandse en de internationale K.A.J.	315

HOOFDSTUK VI. - DE ALGEMENE EN GEDIFFERENTIEERDE ACTIVITEITS- PATRONEN	329
<i>Art. I. - De algemene vormings- en werkingspatronen</i>	330
§ 1. De werking van de plaatselijke afdeling	330
§ 2. De vorming van het leiderskader	337
A. Gewestelijk	337
B. Nationaal	341
<i>Art. II. - De differentiatie van het werkprogramma</i>	349
§ 1. De voorbereiding op het beroeps- en het verenigingsleven	350
A. De schoolverlatersactie	351
B. De dienst der voorkajotters	353
C. De beroepsoriëntering	355
§ 2. De milieu-aanpassing bij enkele ledencategorieën	360
A. De soldatenwerking	360
B. De ziekdienst	365
C. De technische-schoolwerking	367
§ 3. Het beroepsleven van de jonge arbeiders	371
A. Het spaarwezen	372
B. De syndicalistische actie	373
C. De «arbeidsmiddenwerking»	380
D. Het probleem van de jeugdwerkloosheid	383
§ 4. De voorbereiding op het toekomstige familieleven	388
§ 5. Lichamelijke opvoeding en ontspanning	393
§ 6. De K.A.J.-actie gedurende de oorlogsjaren	398
HOOFDSTUK VII. - ONTWIKKELING EN SPREIDING VAN DE LEDEN- STRUCTUUR	407
<i>Art. I. - De groeibeweging van de ledenstructuur</i>	409
§ 1. Het chronologisch verloop van de algemene ledenstaat	409
A. Het vooroorlogs groeiproces 1924-1940	410
B. Het tussenstadium 1940-1949	413
C. De naoorlogse ontwikkeling vanaf 1950	419
§ 2. De evolutie van enkele ledencategorieën	421
A. De ledencategorie «soldaten»	422
B. De ledencategorie «jonge arbeiders in den vreemde»	424
C. De ledencategorie «zieken»	425
D. De voorkajotters- en de jongkajotterscategorieën	426
<i>Art. II. - De geografische spreiding en ontwikkeling</i>	430
§ 1. De relatieve grootte van de regionale evolutie	431
§ 2. De gewijzigde interne samenstelling der verbonden	433
§ 3. De relatieve belangrijkheid van de onderscheiden verbonden	436
SAMENVATTEND BESLUIT EN NABESCHOUWINGEN	441
BIJLAGEN	469
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	478

INLEIDING

Een kwarteeuw geleden, in een essay van 1941, heeft een van de bekendste sociologen van die tijd, Karl Mannheim, zijn bezorgdheid uitgedrukt over het gebrek aan interesse, of althans de laattijdige en eenzijdige belangstelling vanwege de sociale wetenschappen voor de jeugd¹⁾. Als nieuwe elementen in de huidige sociologische interpretatie van de jeugdproblematiek ziet hij het feit dat die wetenschap thans rekening houdt met de historische achtergronden en de concrete maatschappelijke structuren, en dat ze over de jeugd en de samenleving begint te denken in termen van wisselwerking. In dat verband acht hij het jeugdverschijnsel belangrijk om reden van zijn reflexief karakter, waardoor het cultuurpatroon van een gegeven maatschappij wordt weerspiegeld²⁾. Bovendien vormen de jeugdige leeftijdsgroepen een latente reserve, het potentieel dat voor de dynamische ontwikkeling van de samenleving gemobiliseerd en doelmatig geïntegreerd dient te worden³⁾.

Het uitblijven van ernstige sociaal-wetenschappelijke bezinning zoals Mannheim die opvat, houdt niet in dat men voordien nog nergens een aandachtige zorg aan de dag had gelegd voor de opgroeiende jeugdgeneratie. Altijd en overal verschijnt de jongste leeftijdscategorie als een nog niet volledig geïntegreerde bevolkingsgroep, waarvan de geleidelijke opname in alle sectoren van het socio-kulturele leven een dringende vereiste is om de continuïteit van een bepaalde maatschappij te verzekeren. Vanuit één standpunt kan men dat een kwestie van kultuuroverdracht noemen, maar vaak heeft men zich op een meer directe wijze aangesproken gevoeld door concrete problemen inzake jeugdzorg en -voorziening, begeleiding, bescherming, enz. Een aantal levens- en invloedssferen hebben hierin steeds helpen voorzien: de traditionele opvoedingsinstellingen, gezin en school, en in ruimere zin het familieverband, de buurtschap, het arbeidsmilieu, de parochiegemeenschap. In een snel evoluerende maatschappij moet men daarenboven rekening houden met de inbreng van nog andere

¹⁾ *The problem of youth in modern society*, in K. MANNHEIM, *Diagnosis of our time. Wartime essays of a sociologist*, Londen (1943), bl. 31-53; vert. door L. van Kranendonk: *Diagnose van onze tijd*, Leiden, 1947, bl. 48-77.

²⁾ Cf. ook J. JOUSSELIN, *Jeunesse fait social méconnu*, (Toulouse) (1959), bl. 31-32.

³⁾ Cf. D. A. MORSE, *La jeunesse et le travail*, Conférence Internationale du Travail: 44e session, Rapport du Directeur Général, Genève, 1960, bl. 97 e.v.

instellingen en invloeden, o.m. van politieke, economische, professionele, commerciële, kerkelijke aard⁴⁾). In dat verband dienen we slechts te verwijzen naar ontelbare initiatieven van particuliere zijde en naar de beoefeningen van overheidswege op het gebied van de opvoeding, het onderwijs, de gezondheidszorg, de jeugdcriminaliteit, de beroepskwalificatie, de arbeidsreglementering, enz.

Tenslotte willen we voornamelijk de aandacht vestigen op het feit dat er in het tijdsbestek van ruim een eeuw diverse verenigings- en organisatievormen tot stand zijn gekomen. In het licht van de zo juist gemaakte bemerkingen over het anticiperende karakter van de jeugd, kan men ervan uitgaan dat die groepsstructuren een regelende en verzorgende functie vervullen. Nochtans heeft de studie van het verenigingsleven onder de jeugd in niet geringe mate ertoe bijgedragen om de eigentijdse jeugdproblematiek in een nieuw perspectief te zien. We stellen namelijk vast dat de huidige jeugdsociologische literatuur er voornamelijk op gericht is deze leeftijdsgroep te evalueren op basis van een zekere generatiesolidariteit. De jeugd is niet louter een fase in de psycho-somatische groei van het individu, noch uitsluitend een dynamische factor in het ontwikkelingsritme van de menselijke samenleving. Ze verschijnt bij voorkeur als een eigen levensruimte, waarin gemeenschappelijke gedrags- en denkpatronen voorkomen en waar de jonge mens met heel zijn persoon in opgenomen is en zich wenst te realiseren. Zowel de wijze waarop het jeugdige samenleven tot stand komt en verloopt als de mogelijkheden om op de feitelijke jeugdproblematiek een antwoord te geven, vertonen dan ook historische d.i. tijdgebonden schakeringen en zijn sociaal en geografisch gedifferentieerd⁵⁾). Op grond van de meerzinnige betekenis die aan het jeugdverschijnsel gehecht kan worden, zal men zelfs de verschillende modellen van groepsleven of van organisatievorming kunnen aanwenden als zeer relevant studiemateriaal voor de kennis van de sociale werkelijkheid.

Wat nu de toestand in ons eigen land betreft, zouden we er kunnen op wijzen dat de sociaal-historische literatuur van de jongste jaren ons reeds een klaarder begrip bijgebracht heeft van het ontstaan en de ontplooiing van het verenigingswezen. Met de onderhavige studie wensen we een bijdrage te leveren tot de kennis van een speciale vorm van groeps- en organisatieleven in het Vlaamse land, namelijk de *Katholieke Arbeidersjeugd*, of kortweg *K.A.J.* genaamd⁶⁾).

⁴⁾ Cf. P. H. LANDIS, *Adolescence and youth. The process of maturing*, New York, 1945, bl. 57 - 79. S. N. EISENSTADT, *From generation to generation. Age groups and social structure*, Londen (1956), bl. 24 - 30, 159 - 166, 176 - 181.

⁵⁾ Cf. E. LICHTENSTEIN, *Umrisse einer soziologischen Jugendkunde*, Berlijn (1955), bl. 1 - 6, 74 - 78, 84 - 106. J. VAN HESSEN, *Samen jong zijn. Een jeugdsociologische verkenning in gesprek met vorigen*, Assen, 1965.

⁶⁾ Aanvankelijk sprak men wel eens van «Jonge Werkman» en hebben sommigen de naam «Kristene Werkersjeugd» voorgesteld. Nochtans is de eerste maanden al de benaming *Kristene Arbeidersjeugd* aangenomen en tot *K.A.J.* afgekort. Later, in het begin van de jaren dertig, zijn er soms kleine varianten voorgekomen, zoals Kristelijke of Katholieke Arbeiders- of Arbeidende Jeugd; bij de meisjes had men van in 1927 geopteerd voor: Vrouwelijke Katholieke Arbeidende Jeugd. In 1933 werd de naam definitief vastgelegd als *Katholieke Arbeidersjeugd*. Zie de verslagen *Bestuursvergadering 18 januari 1925* en *Propagandistenvergadering 18 - 20 december 1933*.

De K.A.J. is een complex en veelzijdig gegeven. Ze raakt een grote diversiteit van menselijke problemen en is verweven met tal van uitingen van maatschappelijk en kerkelijk leven. Naar gelang van het formeel wetenschappelijk standpunt kan men er aandacht aan besteden hetzij als historisch verschijnsel, hetzij als pedagogische methode, hetzij als object van de pastoraaltheologie en de catechese, ofwel van de sociale psychologie, van de organisatiesociologie, de godsdienstsociologie, enz. Ons eerste en voornaamste uitgangspunt hier was een sociaal uitgangspunt, met het oog op een sociografische ontleding en beschrijving van dit type van gesystematiseerde jeugdwerking. Zonder enige aprioristische waardebepaling of oordeelvelling wordt de K.A.J. hier gezien als een sociaal fenomeen, d.w.z. een fenomeen dat ontspruit uit vele sociale antecedenten (sociaal-economische toestanden, industriële ontwikkeling, sociale standsverhoudingen, opvoedings- en onderwijssysteem, familielevens) en dat in zijn verloop eng verbonden is met de arbeidersbeweging, de apostolaatswerken, de sociale theorieën. Dit ontwikkelingsproces constitueert derhalve een nieuwe sociale entiteit, n.l. een gespecialiseerde instelling voor de jeugd uit de arbeidersklasse, die is uitgroeid tot een knooppunt van sociale verhoudingen en betrekkingen.

De Vlaamse K.A.J., samen met de drie overige organisaties waarmee ze verwant is, heeft een merkwaardige invloed uitgeoefend op andere groepen en groepsverschijnselen, op jeugdgroeperingen en op verenigingen van volwassenen, en elke objectieve waarnemer zal moeten toegeven dat ze op haar terrein heeft bijgedragen tot de oplossing van een brandend sociaal vraagstuk, n.l. het arbeidersprobleem. In het tot stand komen van een nieuw type van arbeidersjeugdwerking heeft zij in overwegende en beslissende mate haar aandeel gehad. Zij slaagde er namelijk in de voornaamste initiatieven op dat gebied samen te bundelen en de methode die daaraan ten grondslag lag een sterke impuls te geven. Tegenover de traditionele, statisch opgevatte jongerenwerking - preventieve zorg en voorziening in individuele noodgevallen - zag de K.A.J. in de jeugdige leeftijdsgroep een generatieverschijnsel en stelde een dynamische benadering van de begeleidende noden en aspiraties voor. Terzelfder tijd heeft zij aan de opkomende katholieke-actiebeweging de formule van de sociaal gespecialiseerde jeugdwerking opgedrongen, zich inspirerend op het principe van de standsorganisatie, en aldus de verdere ontplooiing van de sociaal-educatieve verenigingsmethode hier te lande blijvend bepaald⁷⁾.

Ook met de ontwikkeling van de christelijke arbeidersbeweging is de K.A.J. nauw verstrengeld. We moeten dan niet slechts denken aan de organisatorische bindingen, noch aan haar dienstverlenende functie als een aanvullend element op het terrein van de christelijke sociale actie. Maar in de jeugdvereniging werd een gewaardeerde instelling van voor-

⁷⁾ Strikt genomen geldt dat alleen voor ons land. Nochtans heeft men bij verschillende gelegenheden de exemplaire betekenis van het katholieke verenigingswezen zoals dat hier geconcentreerd en gegroeid is, ook elders erkend en werd België het testgebied voor de moderne katholieke-actie genoemd. F. MORLION o.p. in het verzamelwerk *Belgium* (o. red. v. J. - A. GORIS), Berkeley, 1945, bl. 224. Zie o.m. ook G. GARRONE, *L'action catholique. Son histoire, sa doctrine, son panorama, son dessein*, Parijs (1958), bl. 13 - 15. J. COMBLIN, *Echec de l'action catholique ?*, Parijs (1961), bl. 10 - 12, 69 - 77.

bereiding gezien, of m.a.w. een reserve waaruit de grote arbeidersorganisaties konden putten. Bovendien heeft ze de methode en de techniek van het sociale vormingswerk onder de volwassenen ondersteund en, naar men thans aanneemt, ook positief helpen bepalen⁸⁾.

Deze studie kon zich niet tevreden stellen met een beschrijving van een tot volle rijpheid ontwikkelde K.A.J. Willen we een inzicht krijgen in de samenhang van een sociale instelling met de gehele maatschappij waarin ze haar wortels heeft en tot wasdom is gekomen, dan kan men zich niet beperken tot een statische momentopname, zelfs niet met een panoramaperspectief. Evenals de sociale positie van een enkeling het best geformuleerd wordt binnen zijn plaats- en tijdgebonden levenssfeer, zo zal een vereniging pas volledig doorgelicht zijn wanneer men de groei en de wisselwerking van de samenstellende elementen in hun historisch kader geplaatst ziet. Ook een jeugdvereniging veronderstelt een keuze van achterliggende waarden, doeleinden en middelen, waaruit geleidelijk het cultuurpatroon te voorschijn komt dat haar kenmerkt. Het leek hier dan ook de aangewezen methode, dat we niet alleen onze aandacht zouden wijden aan het beschrijven van de verschillende componenten van de jeugdvereniging, maar evenmin zouden nalaten een blik te werpen op het complexe wordingsproces waarin factoren van diverse aard hebben meegespeeld (hetzij de persoonlijke initiatieven, hetzij de invloeden van kerkelijke, sociaal-politieke of andere aard).

In een poging om de specifieke verenigingssituatie van de Vlaamse K.A.J. zinvol en begrijpelijk voor te stellen, werd een tweevoudige manier van procederen toegepast, die beantwoordt aan de twee grote delen van deze studie. Het eerste deel berust op een meer historisch georiënteerde behandeling van het onderwerp, maar is strikt beperkt gehouden tot de voorbereidings- en de aanvangsperiode van de jeugdorganisatie. In deze eerste twee hoofdstukken wordt de totstandkoming van de kajottersbeweging voorgesteld als het resultaat van een lange voorgeschiedenis in verschillende etappen. Een exhaustieve behandeling van dat wordingsproces werd hier niet beoogd: dat behoort tot het domein van de historicus. Wel hopen we een aantal gegevens naar voren te kunnen brengen die de historische objectiviteit zullen dienen. Zoals bij alle sociale fenomenen die de bewondering van het grote publiek hebben gewekt, is immers de kajottersbeweging niet kunnen ontsnappen aan een neiging tot mythe- of legendevorming; dat blijkt overduidelijk uit de wonderbaar aandoende maar soms ongenuanceerde of historisch vertekende voorstellingen en verhalen over de aanvangsjaren van de K.A.J. Tegen een dergelijk gevaar heeft men reeds vroeg een waarschuwend stem laten horen⁹⁾. Zou het

⁸⁾ F. PÖGGELER, *Sociale vorming in het Europees katholicisme*, in *De gids op messchappelijk gebied*, 56e jg., november 1965, bl. 1037 - 1056. A. GARNIER, *La formation ouvrière dans la J.O.C.*, in het verzamelwerk C. BLONDEL e.a., *Culture ouvrière et action syndicale*, Parijs, 1956, bl. 53 - 61.

⁹⁾ In 1935 verklaarde de voormalige schatbewaarder en medeoprichter van de J.O.C., Paul Garcet, het volgende: «Ecrire l'histoire et la vie jociste c'est vouloir résoudre un problème bien compliqué. Il y a tant d'impondérables, d'influences discrètes et par dessus tout il y a les grâces si mystérieuses de la Providence. Tout cela rend bien difficile, même pour un ancien qui a vécu le mouvement à peu près depuis ses débuts, de suivre régulièrement le fil de l'évolution jociste et je ne m'étonne pas de voir surgir quelque fois d'exquises

ook niet als een rechtzetting of een voorzichtige correctie van bepaalde geruchten in die zin bedoeld zijn, wanneer het handboek in zijn tweede uitgave een korte historische schets over de K.A.J. aanvat met de bedenking: «Gewoonlijk spelen een gansche reeks oorzaken een rol in de voorbereiding en zelfs in de bepaling van hun ontstaan. Ze willen toeschrijven aan één man is doorgaans onrechtvaardig.»¹⁰⁾

Het tweede gedeelte van deze studie is gewijd aan een systematische ontleding van de K.A.J. Men zal er verschillende elementen of facetten van het hier besproken verenigingsleven in aantreffen, gegroepeerd in vijf hoofdstukken. Daarin wordt vooreerst de sociaal-historische probleemstelling kort aangegeven, zoals we die uit de verenigingssituatie hebben kunnen aflezen en die als het ware bij wijze van werkhypothese de ontwikkeling van de K.A.J. heeft beheerst. In de volgende hoofdstukken komen dan aan de beurt: de organisatorische onderbouw, de bijzonderste methodische kenmerken (zowel de formulering van de doctrinele beginselen als de toepassingsmodaliteiten van de werkmethode), de complexe inhoud van het werkprogramma, en tenslotte een statistisch overzicht van de ledenstructuur. Ook bij deze schematische behandeling wordt speciale aandacht besteed aan het historisch-evolutieve karakter van de onderscheiden aspecten.

Gezien de complexiteit van het studieobject dat, zoals we gezegd hebben, alle geesteswetenschappen kan interesseren, lag het voor de hand dat we gebruik zouden maken van *methoden en technieken van sociaal onderzoek* die het meest geschikt zijn voor een empirisch-beschrijvende behandeling van ons onderwerp. Voor de actuele toestand konden we in eerste instantie beroep doen op enkele observatietechnieken. De participerende observatie houdt niet weinig gevaren in voor het kritisch vermogen van de onderzoeker, maar kon in dit verband wel van enig nut zijn zowel om zich op de hoogte te stellen van de reële betekenisinhoud van sommige uitdrukkingsvormen als om de onherleidbaar levende groepservaringen oordeelkundig te «verstehen»¹¹⁾. De statistische ontleding werd eveneens toegepast, waarbij we gebruik maakten van interviews en enquêtes op basis van een beperkte steekproef¹²⁾. Toch hebben de resultaten van dergelijke werkprocédés maar een fragmentarisch karakter: ze zijn tot het huidige tijdstip beperkt en kunnen zelfs niet voor vergelijkende studie in aanmerking komen bij gebrek aan gelijkwaardig werkmateriaal.

Onze eerste bekommernis bestond er derhalve in, een documentatie samen te stellen, die voldoende waarborgen van volledigheid en objectiviteit bood. Dat was geen gemakkelijke opgave. De hier bestudeerde organisatie is immers geen wetenschappelijk instituut dat over streng geschoold personeel beschikt of zich voortdurend inspant om wetenschappe-

légendes.» P. GARCET, *Quelques souvenirs sur le J.O.C.*, in *La cité chrétienne*, 9e jg., 3 - 20 augustus 1935, bl. 554.

¹⁰⁾ *Handboek der K.A.J.*, Brussel, 1933, 2e uitg., bl. 27. Vgl. *Manuel de la J.O.C.*, Brussel, 1930, bl. 25.

¹¹⁾ Cf. N. DE VOLDER o.f.m., *Algemene en speciale godsdienstsociologie* (pro manuscripto), Leuven [1963], bl. 153 - 155, 193 - 198.

¹²⁾ Verwerkt in onze studie (niet gepubliceerd): *Organisatie en werking van de K.A.J.* (Bindverhandeling Pol. en Soc. Wetensch. K.U.L.), Leuven, 1959.

lijk verzorgde rapporten uit te brengen. Heel haar aandacht is gevestigd op de dagelijkse problemen, al haar krachten zijn gericht op de actie. Ondanks haar realiteitszin, gesteund op de observatie van de feiten en een poging tot verantwoorde interpretatie, blijft de K.A.J.-beweging in eerste instantie een levende werkelijkheid. Dat houdt niet alleen in dat haar leiders en leden zelf geëngageerd zijn in het volle verenigingsleven; maar men zal er evenzo rekening mee dienen te houden dat alle vormen van reflexief studie- en onderzoekswerk in de werkings sfeer zelf van de instelling zijn opgenomen. Geheel belangeloos sociologisch onderzoek moeten we er dus niet willen in aantreffen.

Tot nu toe werd nog geen enkele exhaustieve studie geschreven over de K.A.J.-beweging. Enkele proefschriften, vooral van sociale scholen, hebben wel een of ander aspect als onderwerp van onderzoek genomen. Het betreft dan in hoofdzaak lokaal of regionaal beperkte enquêtes, met als doel een concrete verenigingssituatie (monografie van een parochiale kottersafdeling) ofwel een verenigingsfunctie, zoals het realiseren van belangen, het valoriseren van leiderscapaciteiten en dgl., te beschrijven; alleen het onderzoek van A. VANEMPTEN, gebaseerd op een ruime steekproef, biedt een globaal overzicht van de verenigingssituatie, overigens een «momentopname» voor 1961. Afgezien van de gegevens, verkregen op grond van de enquêtes zelf en de daarbij horende statistische verwerking, missen we in al die studies een belangrijk element, nl. een klare omschrijving en verklaring van de kenmerkende eigenschappen. Dat tekort spruit overal voort uit het gebrek aan historisch relevant bronnenmateriaal.

De ontwikkeling van de K.A.J. is nochtans een object dat bij herhaling in tal van publikaties ter sprake wordt gebracht. Bij diverse gelegenheden, zoals de congressen van 1935 en 1950, de Cardijnvieringen van 1962 en 1965, is zulks tot uiting gekomen, o.a. in de artikelen die verschillende tijdschriften daaraan hebben gewijd. Door hun anekdotisch karakter kunnen die uiteenzettingen meestal de historicus of de biograaf wel interesseren, maar bevatten voor ons betoog slechts elementen van accidenteel belang of moeten als tweedehandse beschouwingen worden geacht. Een bron van historisch feitenmateriaal, dat als dusdanig zeker waardevol mag heten, zijn enkele recente publikaties op naam van Henri TONNET (aan wie we ook persoonlijke inlichtingen te danken hebben); in dat verband signaleren we nog de persoonlijke nalatenschap van wijlen F. Tonnet, die als «Fonds Fernand Tonnet» berust in de universiteitsbibliotheek te Leuven. Van biografische aard, en in haar genre eveneens informatief, is de levensbeschrijving die Marguerite FIEVEZ gewijd heeft aan de eerste voorzitter van de J.O.C. Een vlotte en lezenswaardige schets over de jaren dertig tot begin veertig kan men tenslotte vinden in enkele bijdragen van het gedenkboek over J. Deschuyffeleer.

Het is vooral de figuur en de pastorale bedrijvigheid van Z. Em. kardinaal Cardijn die de laatste decennia in het centrum van de belangstelling heeft gestaan. Aangezien het hier geenszins de bedoeling is een biografische studie samen te stellen, mochten we ons geëxcuseerd achten van een gedetailleerde literatuurbeschrijving en -ontleding van en over kardinaal Cardijn. Over het algemeen is het gebleken dat zijn biografen moeilijk afstand hebben kunnen nemen van hun bewondering en verering; bijgevolg moeten werkjes als *Cardijn, père de la J.O.C. mondiale* (Mont-

real, 1947) e.a. veeleer als propagandistische evocaties beschouwd worden. Ook het boek van Michael DE LA BEDOYERE (*The Cardijn story*, Londen, 1958), in weerwil van enkele typische bijzonderheden, lijdt teveel aan het euvel van eenzijdige generalisaties (Hineininterpretation) en ook gebrek aan objectief feitenmateriaal en voldoende historisch inzicht - zeker wat de vóór- en de begingeshiedenis van de K.A.J. aangaat. De twee huldeboeken, uitgegeven na de Cardijnviering van 1962, bevatten interessante nabeschouwingen over de persoon van Cardijn en de eigen werkmethode van de kajottersbeweging.

Gezien de ontoereikendheid van deze publikaties en de vrijwel totale afwezigheid van wetenschappelijke monografieën, waren we genoodzaakt zelf op zoek te gaan naar documentatie. Op de eerste plaats zijn er de ontelbare uitgaven die in de organisatie en daarbuiten verspreid werden. De aard van veel vulgariserende werken en brochures (godsdienstige, pedagogische, verhalende literatuur), die door de eigen uitgavendienst werden verzorgd, is ten hoogste illustratiemateriaal voor één aspect van de K.A.J.-werking. Van relatief groter belang is het drukwerk dat in de loop der jaren ter beschikking van leiders en leden werd gesteld (handboeken en handleidingen, programma's, studiemateriaal); daarnaast ook de gedrukte verslagen van de congressen, bedevaarten, studieweken en -dagen, georganiseerd door of in samenwerking met de K.A.J. op nationaal en zelfs internationaal plan. In dezelfde zin vindt men ook een aantal publikaties die, bij wijze van situatieschets of rapport, betrekking hebben op een onderdeel van de werking (beroepsoriëntering, werkloosheid, ziekenhuisdienst, paasactie) en eventueel op de activiteiten samen met andere instellingen, o.m. met de syndicale organisaties. Het merendeel van dit documentatiemateriaal was voorhanden in de bibliotheek van de K.A.J.-centrale (Poincarélaan, Brussel), of kon aangevuld worden in andere bibliotheken (A.C.W.-documentatiedienst, Wetstraat, en bibliotheek «Berthe Wolfs», Poststraat te Brussel).

Het hoofdbestanddeel van het verwerkte bronnenmateriaal vormden de tijdschriften en de niet gepubliceerde archivalia. De eigen bladen van de beweging, bij voorkeur de leden- en de leidersbladen, zijn inderdaad een onmisbare bron voor de kennis van het geleidelijke verloop, de plannen en de verwezenlijkingen, de structurele kenmerken en de organische samenhang van geheel deze jeugdvereniging. Voor sommige periodes was het wenselijk de tijdschriften van andere organisaties gedeeltelijk door te lezen, vooral wanneer daardoor het geheel van de verenigingssituatie beter geanalyseerd kon worden (*La jeunesse syndicaliste/ouvrière*, *Bulletin des dirigeants*, *Lenteleven*, *Joie et travail*, *La femme belge* e.a.).

Tenslotte hadden we de beschikking over een grote hoeveelheid archiefbronnen, voor de meerderheid gestencilde verslagen, richtlijnen en mededelingen, maar ook geschreven notities van diverse aard, administratieve werkmappen, correspondenties, enz. De eerste reeks van deze documenten omvat de verslagen van de verschillende bestuursorganen en van de centrale vergaderingen en werkgroepen (van vrijgestelden, proosten, leiders en andere verantwoordelijken), de jaarrapporten, de overzichten van de diensten, enz. Voor ons sociografisch overzicht waren dergelijke gegevens een onvervangbare bron van informatie met hoge historische waarde, gegarandeerd door hun vertrouwelijk karakter (en als dusdanig een

tegenwicht voor het al te propagandistische karakter van veel publikaties). Inzage in deze archivalia, deels in verzamelmappen, deels nog ongeordend bijgehouden, werd ons altijd gul en onbelemmerd toegestaan in de documentatiedienst van het algemeen K.A.J.-secretariaat (Poincarélaan 78 te Brussel). Enkele samenvattende overzichten zijn terug te vinden in de verslagboeken van de A.C.W.-congressen en in sommige revues (o.m. het *Arbeidsblad* en *De gids op maatschappelijk gebied*) of ook nog in feestelijke gelegenheidspublicaties (de zgn. gulden- of huldeboeken).

Buiten Brussel werd ook in enkele gewestelijke secretariaten navraag gedaan naar bestaande documentatie. Een eerste onderzoek wees echter uit dat, behalve voor de jongste jaren, maar weinig ter plaatse voorhanden was ofwel dat dit te regionaal beperkt was; tijdens de oorlog moet zeer veel opgeruimd zijn of verloren gegaan.

Bij het samenstellen van deze studie werd herhaaldelijk uitgezien naar informatie vanwege bevoorrechte getuigen. Benevens de actuele (nationale en/of gewestelijke) vrijgestelden en proosten van de organisatie, waren het vooral de oud-proosten die ons inlichtingen verstrekt hebben, hetzij dat ze uit hun ervaring konden praten, hetzij dat ze ons interessante documentatie ter hand hebben gesteld. In een vraaggesprek, vaak een tussenform van geleid en vrij interview, vernamen wij heel wat over de algemene tijdsgeest, over verspreide initiatieven, beweegredenen en opvattingen, over mogelijke verwickelingen en hun verhouding met eigentijdse activiteiten. Iedere historicus zal echter weten hoe voorzichtig hij moet omspringen met persoonlijke getuigenissen wanneer die op het geheugen gebaseerd zijn. Gezien de aard van deze studie was een dergelijke inbreng hier trouwens niet onontbeerlijk; wij hebben de interviews meestal gebruikt als oriënterende of aanvullende informatie²⁹⁾.

Zonder twijfel volstaat het niet deze bronnen door te werken en de inhoud ervan te schematiseren. Men moet de gegevens tegen een brede sociale en historische achtergrond kunnen plaatsen om ze in de daarmee samenhangende sociologische context te interpreteren. Uit het geciteerde archiefmateriaal was reeds veel te halen met betrekking tot de verenigingsstructuur waarin de K.A.J. opgenomen is; dat geldt evengoed voor de jeugdgroeperingen als voor de sociale organisaties van de volwassenen. Een kritische analyse van de totstandkoming en het eigen structuurbeeld van een instelling als de K.A.J. veronderstelt voldoende kennis van de sociale geschiedenis; daarin wordt ons het nodige inzicht gegeven betreffende de levensvoorwaarden (materiële en professionele toestanden, sociale verhoudingen en betrekkingen), de heersende gedachtenstromingen, de evolutie van het verenigingswezen, de initiatieven die in het kader van de sociale organisaties genomen werden, de houding van de kerkelijke hiërarchie en andere gezagsorganen ten aanzien van de arbeidersproblemen, enz. Bij wijze van aanvullende sociaal-historische literatuur consulteerden we de verslagen van de congressen van Mechelen en Luik, de Vlaamse sociale weken, de congressen van het A.C.W. en van het A.C.V.; vervolgens de werken van M. Defourny, A. Couturiaux, A. Misson, A. Vermeersch, A. Verhaegen, H. Heyman, en de historische studies van (of onder leiding

²⁹⁾ Cf. A. FLITNER, *Soziologische Jugendforschung*, Heidelberg, 1963, bl. 97-104.

van) B.S. Chlepner, N. De Volder, J. Dhondt, R. Rezsöhazi, S. H. Scholl en K. Van Isacker.

Het gebruik van sommige begrippen en uitdrukkingen kan de lezer ietwat ongewoon of minder accuraat toeschijnen. Dat zal voornamelijk het geval zijn voor een aantal termen waarvan de eigen betekenis werd bepaald en gehandhaafd binnen een sociaal beperkte gebruikssfeer of taalkring. In dat geval had het weinig zin om telkens naar een algemeen-Nederlands equivalent te zoeken. Gezien de autonome ontwikkeling van de sociale beweging in ons land, zijn sommige begrippen inderdaad historisch gegroeid en moeten in hun tijdgebonden context maar behouden blijven. Ook in het kader van de georganiseerde jeugdwerking is het zaak dat men de gangbare termen volgens hun nuances respecteert (of in een verworven betekenis duidelijk onderscheidt, zoals bijv. patronaat of patronage, het begrip specialisatie en coördinatie bij de katholieke-actie, enz.) ; dat geldt op een bijzondere wijze voor de hier bestudeerde vorm van jeugdwerking waar men een specifieke of geijkte terminologie aantreft.

Bij de analyse van het verenigingsverschijnsel komen eveneens een aantal begrippen ter sprake waarover discussie mogelijk is. Een terminologisch onderscheid dat twee typen van groepswerking onder de jeugd tegenover elkaar plaatst, betreft jeugdzorg en jeugdbeweging. Hiervoor steunt men doorgaans op de aanwezigheid resp. de afwezigheid van volwassen opvoeders van wie ieder initiatief en leidende verantwoordelijkheid zou uitgaan. Als ideaaltypen zijn beide begrippen inderdaad bruikbaar. Ze gaan terug op twee onderscheiden werkelijkheden, die in een betrekkelijk zuivere vorm historisch te situeren zijn. Maar ondertussen hebben we zoveel mengvormen weten ontstaan, dat men zich de vraag kan stellen naar de actuele realiteitswaarde van beide begrippen. Met name voor de term jeugdbeweging zal men nog moeilijk aan het feit kunnen voorbijgaan dat deze benaming van omstreeks 1930 af volop in ons land is ingeburgerd (zoals ook o.m. in Nederland, Frankrijk), wat vooral te danken was aan de snelle opbloei van de georganiseerde katholieke-actie onder de jeugd. Daarentegen is de term jeugdzorg, na de reorganisatie van haar meest representatieve vorm, nl. het traditionele patronaatswerk, thans op de achtergrond geraakt (of, zoals in Nederland het geval is, verengd tot de specifieke werking voor de geestelijk en maatschappelijk verwaarloosde jeugd).

Na de jongste oorlog is er een strekking merkbaar geweest om de naam jeugdwerk voor te behouden voor een tussenvorm van groepsactiviteiten bij de jeugd. Wellicht was het verlangen naar een grotere differentiëring inzake vrije jeugdvorming én het feit dat de volwassene in de meeste (katholieke) jeugdverenigingen actief aanwezig is en er inspirend, zelfs leidinggevend optreedt, daar niet vreemd aan. In de onderhavige studie werd met dit terminologisch onderscheid niet altijd rekening gehouden. Jeugdwerk is hier naar Nederlands gebruik in zeer ruime zin genomen, veeleer als een generieke term die op alle typen van vrije jeugdvorming in groepsverband van toepassing wordt geacht, hetzij op ieder afzonderlijk, hetzij als verzamelnaam voor het gehele verenigingswezen.

Voor jeugdorganisatie, -vereniging en -groepering leek het weinig zinvol om de begripsinhoud daarvan afhankelijk te stellen van bepaalde sociologische kwalificaties. Die verschillende benamingen lijken ons in zo-

ver reeds ingeburgerd dat ze gewoonlijk zonder onderscheid worden toegepast op groepsstructuren die niet al te zeer lokaal of regionaal beperkt zijn; in dit laatste geval zou men dan eerder spreken van jeugdgroepen of kringen. Ook wat de term jeugdbeweging betreft, kunnen we ons het best houden aan het bestaande spraakgebruik. In dat geval reserveren we de naam jeugdbeweging voor elke verenigingsvorm van zekere omvang, die in de loop van de laatste veertig jaar aldus gekwalificeerd werd. Een dergelijk standpunt neemt natuurlijk impliciet een aantal criteria op, waardoor de onderscheiden organisaties gekenmerkt zijn maar die hier niet geëxpliciteerd hoeven te worden ¹⁴⁾.

¹⁴⁾ Ook de Nationale Dienst voor de Jeugd ging indertijd uit van de historisch gegroeide situatie bij het omschrijven van wat een jeugdbeweging is. Zie *Omsendbrief van het ministerie van openbaar onderwijs, Nat. Dienst v. d. Jeugd, dd. 24 juni 1948 en Handboek der jeugdbewegingen*, Brussel, z.j., bl. 7-8. Cf. het standpunt van het Studiecentrum voor Jeugdwerk te Leuven in H. CAMMAER, *De houding van de 16-17-jarigen in het Vlaamse land tegenover het verenigingsleven*, Leuven, 1962, bl. 67-68; ook bl. 191-192.

DEEL I

**Vorbereiding
en
stichting
van
de
K.A.J.**

EERSTE HOOFDSTUK

DE VEELVORMIGE ONTWIKKELING VAN HET SOCIAAL-OPVOEDENDE JEUGDWERK

Zoals dat met alle sociale instellingen en organisatiestructuren het geval is, dankt ook de K.A.J.-beweging haar ontstaan aan een langdurig voorbereidingsproces, waarin de ontoereikendheid van de traditionele jeugdwerken en de behoefte aan een nieuwe werkmethode aan het licht zijn getreden. Op het einde van de negentiende eeuw menen we inderdaad de eerste tekens te ontwaren van een groeiende malaise in de toenmalige katholieke jeugdzorg. Tegelijkertijd is men er tot het besef gekomen - weliswaar nog vrij ongenueanceerd - van nieuwe jeugdproblemen en van de noodzaak om in de oplossing ervan door nieuwe organisatievormen te voorzien. Het valt niet binnen het bestek van deze studie een inventariserend overzicht van het negentiende-eeuwse verenigingsleven op te maken. Wel lijkt het ons aangelegen de organisatorische krachtlijnen in het hier bestudeerde wordings- en ontwikkelingsproces duidelijk te kunnen onderscheiden. Te dien einde wordt het eerste hoofdstuk aangevat met een analyse van de overheersende vormen van katholieke jeugdzorg, waaraan men zich vóór 1914 gemeend heeft te moeten houden (*Eerste Artikel*).

Voor een juist begrip van de factoren die de latere verschijningsvormen van de georganiseerde K.A.J.-werking mede hebben bepaald, is vereist dat men blijvend rekening houdt met het specifieke tijds kader, met de sociale ruimte waarin geheel het verenigingsleven concrete gestalte heeft aangenomen. Wanneer men de voornaamste methode- en structuurelementen wil ontleden, komt men tot de bevinding dat de K.A.J. wortelt in de christelijke sociale beweging van na 1890. De historische (en functionele) afhankelijkheid geldt trouwens tegenover de christelijke arbeidersbeweging in haar geheel zowel als tegenover het opkomend syndicalisme en zelfs de sociale vrouwenbeweging in het bijzonder, maar moet op een speciale wijze ingeroepen worden met betrekking tot de godsdienstige en sociale arbeidersjeugdzorg van onmiddellijk vóór de eerste wereldoorlog. De verworven ervaring inzake patronagewerking, de nieuwe groepsvormen zoals de jeugdsyndicaten en sociale studiekringen, en vooral het groeiend inzicht in de betekenis van de jongere generatie en haar feitelijke noden, lagen ten grondslag aan de verwezenlijkingen waaruit eenmaal een nationale arbeidersjeugdorganisatie zou voortkomen.

De sociale ontwikkeling gedurende de laatste kwarteeuw vóór het uitbreken van de eerste wereldoorlog vormt dus de achtergrond waartegen

we de wijzigingen en enkele innovaties op het gebied van de groepswerking onder de jeugd zien voltrekken. Niet alleen kan men daar de elementen beginnen te onderscheiden die een nieuwe vormgeving inzake jeugdverenigingsleven hebben voorbereid; ook de sociale problematiek is toen sterk in het brandpunt van de belangstelling komen te staan en heeft hoe langer hoe meer weerklank gevonden op de verschillende terreinen van het (jeugd-)verenigingsleven (*Tweede Artikel*).

Wanneer men bedenkt dat na de chaos van vier oorlogsjaren (1914-1918) elke georganiseerde jeugdwerking van de grond af hernomen moest worden, dan is het licht te begrijpen dat aanvankelijk gepoogd werd om opnieuw aan te knopen bij de activiteitsformules die juist vóór de oorlog daartoe het meest geschikt waren gebleken. Tussen de verschillende nieuwe initiatieven zijn er tenslotte een paar waaraan hier speciale aandacht zal besteed worden, niet zozeer om reden van het relatieve succes waarvan ze soms blijk hebben gegeven, maar omdat ze de nationale organisatievormen van de K.A.J.-beweging rechtstreeks hebben voorbereid (*Derde Artikel*).

ARTIKEL I

DE GEORGANISEERDE SOCIAAL-EDUCATIEVE ARBEIDERSJEUGDWERKING VOOR 1914

Het bijeenbrengen van de jeugd is een verschijnsel dat pas in de tweede helft van de 19e eeuw duidelijke vormen is beginnen aan te nemen. Vóór de industriële omwenteling constateren we een vrijwel totale afwezigheid van eigen verenigingen en instellingen voor de jongere leeftijdsgroepen. Dat vindt een gemakkelijke verklaring in de toenmalige sociale toestanden en verhoudingen, aangezien er zo goed als geen behoefte bestond aan georganiseerde jeugdzorg en -werking. Een statische, gesloten maatschappijstructuur, waar het leven zich afspeelde binnen de beperkte groepsrelaties van gezin, familie, beroep en dorp, voldeed aan alle noden die er zich voor de minderjarigen konden stellen.

Tegen het midden van de 19e eeuw zag men zich geplaatst voor heel wat nieuwe problemen. De officiële bevolkings-, nijverheids- en landbouwtellingen voor 1914 tonen duidelijk het groeiend aantal tewerkgestelden in de industrie en hun stijgend proportioneel aandeel in de globale actieve bevolking ten koste van het agrarische element. Inmiddels had de toenemende industrialisatie, benevens verschillende, min of meer gelijklopende factoren als demografische expansie, technologische veranderingen, landbouwcrisis, politieke verwickelingen en zeker de liberale concurrentie- en vrijheidsideologie, een diepe invloed nagelaten op de sociale en economische toestand van de bevolking: het ontstaan van stedelijke concentraties, het geleidelijk verdwijnen van de huisarbeid, het pauperisme en de proletarisatie van de volksmassa met de nasleep van allerlei betreurenswaardige gevolgen op het gebied van opvoeding en ontwikkeling, gezondheid, moraliteit. De bedenkelijke situatie waarin de massa van de

volksjeugd kwam te staan, moet dan ook gezien worden in het perspectief van deze diep ingrijpende sociologische veranderingen. Niet alleen deelde zij het harde en uitzichtloze bestaan van de oudere generatie, er was ook niet de minste gewaarborgde jeugdbescherming met betrekking tot de arbeids- en levensvoorwaarden. De lange arbeidsdagen, de materiële toestand in fabrieken en andere werkplaatsen, de erbarmelijke voeding en huisvesting, de weerslag van de ellende op gezondheid en moraliteit zijn zoveel thema's waarop door verscheidene grote enquêtes en studies in de vorige eeuw de aandacht werd gevestigd¹⁵⁾.

Een wettelijke bescherming van de jeugd, meer speciaal van de jongere loonarbeiders, is er om zo te zeggen gedurende heel de vorige eeuw niet kunnen bekomen worden. Wel heeft de kinderarbeid in alle landen het eerst de aandacht van de wetgever getrokken. Want nergens kwam de extensieve exploitatie van de menselijke arbeid en persoon zo tragisch tot uiting als wel op dat gebied. Maar zelfs de meest elementaire principes van menselijkheid en zedelijkheid stonden lange tijd machteloos tegen de heersende liberale opvattingen over de zogenaamde vrijheid van de huisvader en de economische opportuniteit; in ons land moest men wachten tot 1889 vooraleer een eerste wet op de vrouwen- en kinderarbeid gestemd kon worden.

Nochtans dient men hierbij een feitelijke beschouwing in acht te nemen, alvorens een al te negatief oordeel over de 19e-eeuwse jeugdwerking uit te spreken. Het besef van een specifieke jeugdproblematiek, en zelfs van een bestaand vraagstuk met betrekking tot de arbeidersjeugd, kan moeilijk tot de verworvenheden van deze periode gerekend worden, aangezien de jongere generatie nergens voorkomt en ook nog niet erkend werd als een medebepalende structuurfactor in de samenleving. Vanuit sociaal-wetenschappelijk standpunt is men pas na 1900 werkelijk belang gaan hechten aan het generatieverschijnsel en heeft men de jeugd als een sociale categorie beginnen te erkennen. Vooraleer deze leeftijds categorie als sociaal-psychologisch en sociologisch studieobject onderzocht en als groepsstructuur in ruime zin aanvaard werd, kon men er niet toe komen voldoende aandacht en zorg te besteden aan een bevolkingsgroep waarbij vooralsnog elk inzicht in haar wezenlijke functie ontbrak. Dat men de «jeugd» nog niet als een geformeerde sociale structuur kon kwalificeren, ging samen met de moeilijkheid om er een duidelijk onderscheiden levensfase in te onderkennen, met een eigen gedragspatroon en met specifieke noden en verlangens, sociale verhoudingen en verwachtingen. Na het groeistadium van het kind stapte de opgroeiende jongen als het ware noodzakelijkerwijze over naar de wereld van de volwassenen; daardoor werd hij ingeschakeld in de actieve, d.i. productieve groep van de maatschappij en verwierf meteen een zekere sociale maturiteit, alleen beperkt ingevolge zijn nog onvolgroeide lichamelijke constitutie¹⁶⁾.

¹⁵⁾ Zie de grote enquêtes van 1843 en 1886, de nijverheidstellingen (1846, 1860, 1880, 1896 en 1910) en andere verslagen van ministeriële diensten en commissies (1838, 1841, 1860, 1868, 1891 enz.); buiten deze officiële documenten kan er verwezen worden naar de studies van Briavoinne (1839), J. Mareska en J. Heyman (1845), E. Ducpétiaux (1843, 1844, 1850 en 1855), L. Varlez (1901 - 1904), B. Seeböhm-Rowntree (1911).

¹⁶⁾ Cf. H. SCHELSKY, *Die skeptische Generation*, Düsseldorf (1957), bl. 11 - 21. J. JOUSSELIN, *Jeunesse fait social méconnu*, (Toulouse) (1959), bl. 10 - 17.

Aangezien men geen oog had voor specifieke jeugdproblemen, vinden we dan ook weinig of geen systematisch verenigingsleven onder de jongere leeftijdsgroepen. Indien er toen toch evidente noodsituaties voorkwamen, werden hiervoor alleen noodoplossingen in het vooruitzicht gesteld. De mogelijkheid stond vooreerst open om zich tot het verenigingswerk van de volwassenen te richten voor zover hun behoefte in dezelfde sociale of religieuze context bleek te liggen. Doorgaans waren dat zelfs geen eigenlijke arbeidersorganisaties maar veeleer instellingen van geestelijk en/of stoffelijk hulpbetoon voor geheel de behoeftige volksmassa. Op de tweede plaats constateert men wel een specifieke jeugdzorg, doch evenzeer of grotendeels beperkt tot die terreinen waarop een paternalistisch gerichte liefdadigheid een onmiddellijk ingrijpen hic et nunc als wenselijk oordeelde.

Eigenlijk was het de christelijke caritas die bij de katholieken het eerste, en gedurende lange jaren bijna het enige antwoord gegeven heeft op de moeilijkheden waarmee het gewone volk af te rekenen had. Zo dankt men aan het optreden van sociaalvoelende katholieken uit de beter gesitueerde klassen allerhande weldadige en godsdienstige werken die zich toelegden op volksontwikkeling, materiële steunverlening en morele bescherming. Die verenigingen richtten zich tot de gewone volksmens en hadden bij voorkeur de zedelijk-godsdienstige beïnvloeding op het oog (geestelijke vertroosting en opbeuring, opwekking tot offergezindheid, «voorbeeldige levenswandel» en christelijke vroomheidszin, behoeden tegen de «wereldse vermaken» ...), al of niet vergezeld van stoffelijke ondersteuning of zo mogelijk gepaard met diverse vormen van caritatief en onderling dienstbetoon.

Men heeft niet moeten wachten tot de opheffing van het coalitieverbod (1866) om tot dergelijke vormen van plaatselijk verenigingsleven te komen. In de loop van de twee voorafgaande decennia, toen het acute pauperisme tot zulke tragische proporties was uitgegroeid¹⁷⁾, waren er al heel wat van die instellingen tot stand gekomen¹⁸⁾, meestal in de vorm van (aarts-)broederschappen en liefdadigheidsgenootschappen. Verscheidene daarvan hebben rechtstreeks of zijdelings tot 1914 een gunstige invloed op de jeugd uit de arbeidersklasse uitgeoefend. Dat was o.m. het geval met de aartsbroederschappen van de H. Familie (gesticht te Luik in 1844)¹⁹⁾ en van de H. Franciscus Xaverius (te Brussel in 1854)²⁰⁾. Gedurende de

¹⁷⁾ De historicus Pirenne beweert dat, in vergelijking met de ons omringende landen, de sociale toestand van de arbeidersbevolking in onze streken omstreeks 1860 tot de allergergste gerekend mag worden. H. PIRENNE, *Histoire de la Belgique*, Brussel, uitg. 1950, IV, bl. 179.

¹⁸⁾ Zie *L'Économie chrétienne*, 3e jg., februari 1871, bl. 91.

¹⁹⁾ Zie P. LEJEUNE c.s.s.r., *Het aartsbroederschap der Heilige-Familie deszelfs geschiedenis en vruchten*, Brugge, 1894. M. DE MEULEMEESTER c.s.s.r., *L'Archiconfrérie de la Sainte Famille. Une page d'histoire religieuse contemporaine*, Leuven, 1946.

²⁰⁾ Zie R. REZSOHAZY, *Origines et formation du catholicisme social en Belgique 1842-1909*, Leuven, 1958, bl. 51-56. P. GERIN in *150 jaar katholieke arbeidersbeweging in België 1789-1939* (onder red. van S.H. SCHOLL), 1e deel: *Het sociaal-katholicisme 1789-1886*, Brussel, 1963, bl. 246-254. Op alle congressen van Mechelen en Luik werd de werking van het Xaveriusgenootschap uitvoerig besproken en aanbevolen. Voor de jongeren tot achttien jaar werden soms St.-Stanislas-Kostkagroepen opgericht; in 1899 telde men 8.240 jonge leden tegenover 67.198 volwassenen. «De bekering van de arbeider door de arbeider» zegde pater Van Caloen (in een omzendbrief van 15 oktober 1886) L. Harmel

tweede helft van de 19e eeuw ging dit laatste genootschap door voor het model inzake sociale actie onder de arbeiders, daar het de godsdienstige, caritatieve en sociaal-educatieve werking op een voor die tijd gelukkige wijze wist te combineren; het bereikte trouwens zijn hoogtepunt juist voor de syndicaten hun intrede in het sociale leven hadden gedaan. Van de overige organisatievormen in dezelfde geest zou voornamelijk de St-Vincentiusvereniging vermeld moeten worden, gezien de enorme invloed die zij in de ontwikkeling van het patronagewerk heeft gehad (zie verder).

Naast die genootschappen kwamen de grotere arbeidersjongens ook wel terecht in diverse groeperingen van meer profane aard, meestal plaatselijke initiatieven zonder onderling organisatorisch verband, bescheiden en beperkt naar ledenaantal zowel als naar hun reële betekenis voor de arbeidersmassa. De eerste werkliedenkringen schijnen te dateren van de jaren dertig - wat overeenkomt met de beginperiode van de georganiseerde liefdadigheid in ons land²¹⁾. Vooral door het optreden van Vincentius- en Xaveriusgenootschappen en in navolging van een geslaagd organisatie-model te Luik (met name de Société ouvrière de Saint-Joseph, opgericht in 1855 door kapelaan N. J. Carpentier met enkele Vincentianen) kwamen heel wat van die kringen tot stand. Even vóór 1870 werd te Leuven een werkliedenkring opgericht, een van de eerste waar de arbeiders zelf de werking en de leiding in handen hadden; twee groepen waren hierbij aangesloten, uitsluitend bestemd voor arbeidersjongens onder de negentien jaar. Al die kringen zijn typische toepassingen van onderlinge bijstand en voorzorg; men kon er dus spaarkassen in aantreffen, zieken- en pensioenfondsen, een dokters- en apothekersdienst, mogelijkheden tot kredietverlening, arbeidsateliers en plaatsingsdiensten voor werklozen en vooral consumptie- en ontspanningsgelegenheden.

Dat alles neemt nochtans niet weg dat de organisatorische oplossingen zoals die hier geboden werden, nergens of toch zeer moeilijk de gangbare gedachteninhoud en het werkpatroon op basis van welwillend beschermheerschap, caritatief dienstbetoon en zedelijke beïnvloeding hebben kunnen overstijgen. De disproportie tussen het aantal ere- en beschermleden en dat van de belanghebbende arbeiders is een relevant verschijnsel in heel wat van die broederschappen en kringen. Ook voor de laatst vermelde instellingen moet dat worden toegegeven, waar men er bovendien voor uitkwam dat het eerste opzet erin bestond «de patronner, d'instruire, de moraliser les ouvriers» (Luik), en zelfs met betrekking tot de stoffelijke steunverlening: «ce ne sont en définitif que des moyens détournés pour arriver au but: la moralisation de la classe ouvrière» (Leuven)²²⁾. De opkomst van het corporatisme in de jaren tachtig zou enigszins als een kentering in het sociale organisatie-werk kunnen voorgesteld worden, gezien de accentverschuiving in de appreciatie van de arbeiders-

na; doch reeds het eerste jaar, einde 1854, was zijn medestichter, R. Van Landeghem, met hem in een ernstig conflict gekomen en had zelfs ontslag genomen, na tevergeefs gepoogd te hebben het genootschap een strikter arbeiderskarakter en een minder klerikale structuur en inhoud te doen aannemen (P. GERIN, *op.cit.*, bl. 247).

²¹⁾ R. REZSOHAZY, *op.cit.*, bl. 49, 57 - 61.

²²⁾ C. L., *Société ouvrière de Saint-Joseph*, in *Revue générale*, 4e jg., maart 1868, bl. 293 - 304. *Septième assemblée générale tenue à Mons 7 mai 1871*, in *L'économie chrétienne*, 3e jg., mei 1871, bl. 223.

der en zijn plaats in het beroeps- en verenigingsleven. Maar evenmin heeft dit erin kunnen slagen om aan de opgeworpen sociale problematiek een afdoende oplossing te geven, zodat het eigenlijke corporatiestelsel, beperkt tot het kleinbedrijf en het ambachtswezen, praktisch tegen het einde van de vorige eeuw reeds had uitgediend²³⁾. Ook wanneer de laatste twee decennia voor de oorlog nog heel wat plaatselijke kringen of centra voor sociaal verenigingsleven tot stand zijn gekomen (vanaf de stedelijke gilden, vredes of werkmanshuizen tot tal van gemeentelijke of parochiale werkliedenkringen), bleven deze in overwegende mate paternalistisch geïnspireerd (onder protectie van geestelijkheid en burgerij), voornamelijk gebaseerd op het besef van de providentiële taak der religieus-caritatieve actie en de instandhouding van het traditionele maatschappijbeeld²⁴⁾.

De eigenlijke werking onder de jeugd dateert van het midden van de vorige eeuw en was eveneens sterk bepaald door de toenmalige maatschappelijke noodtoestanden. De eerste pogingen tot georganiseerde jeugdactie horen thuis in het katholieke patronaatswerk. Gedurende de tweede helft van de 19e eeuw waren de patronages²⁵⁾ praktisch de enige vorm waarin het educatieve verenigingsleven voor de volksjeugd tot uiting is gekomen. Van een werkelijke organisatiestructuur of geordend beleid inzake christelijke jeugdzorg kan hier onmogelijk gesproken worden. Wel zijn er aanduidingen dat de patronaatsactie uitgegroeid is tot een bewuste stroming, gesteund op eensluitende sociaal-godsdienstige en methodische grondbeginselen (motivering, doelstellig, inrichting).

De eerste sporen van systematische patronagewerking meent men te kunnen situeren tijdens de 18e eeuw in Frankrijk²⁶⁾. De doorbraak echter van dit katholieke jeugdwerk gebeurde pas na 1834, toen de leden van het St.-Vincentiusgenootschap zich eveneens met de kinderen van de door hen gepatroneerde gezinnen wensten in te laten. Op die manier zijn

²³⁾ Cf. K. VAN ISACKER, *Averechtse democratie. De gilden en de christelijke democratie in België 1875 - 1914*, Antwerpen, 1959, bl. 56 - 57, 79 - 88.

²⁴⁾ Het blijkt trouwens dat in sommige streken die werkliedenkringen na de stichting van de plaatselijke vakverenigingen werden opgericht. Cf. S.H. SCHOLL o.praem., *De geschiedenis van de arbeidersbeweging in het arrondissement Turnhout*, Turnhout, 1950 - 1951, I, bl. 137; II, bl. 112. Voor een gedetailleerd overzicht van het katholieke, sociaal-educatieve verenigingsleven vóór 1914, zie de recente studies van R. REZSOHAZY, S.H. SCHOLL, K. VAN ISACKER, P. GERIN.

²⁵⁾ Ook patronaten of patronoschappen geheten. In Brabant sprak men in verscheidene steden van «zondagsschool», terwijl in West- en Oost-Vlaanderen vaak de benaming «congregatie voor jongelingen» (respectievelijk «voor jonge dochters») voorkwam; in Wallonië heetten zij «patronage (association, cercle...) pour apprenti(e)s et jeunes ouvriers (ouvrières)».

²⁶⁾ Reeds vanaf 1729 waren de priesters van het H. Hart begonnen met het stichten van zogenaamde «oeuvres de la jeunesse». Als grondlegger van het katholieke patronagewerk wordt evenwel de Franse abbé J. J. Allemand (1772 - 1836) beschouwd, die in 1799 te Marseille een typische vorm van jeugdpatronaat had opgericht. Zie J. P. L. GADUËL, *Le directeur de la jeunesse ou la vie et l'esprit du serviteur de Dieu Jean-Joseph Allemand, prêtre du diocèse de Marseille, premier fondateur en France au XIXe siècle, des œuvres dites de la jeunesse*, Parijs, 1885, 3e uitg., bl. 106 - 349. De eerste patronages hebben eigenlijk hun leden niet uit de lagere volksklasse gehaald; pas vanaf 1830 richtten ze zich overwegend tot de arbeidersjongens dank zij het optreden van de patronaatsdirecteur J. Timon - David en de St.-Vincentiusvereniging. J. TIMON - DAVID, *Souvenir de l'oeuvre de la jeunesse ouvrière de Marseille*, Parijs, 1873.

de patronages ook in ons land definitief ingeburgerd geraakt²⁷⁾. Grote pedagogen, die zoals in Frankrijk en Italië door hun praktische verwezenlijkingen of in theoretische uiteenzettingen dit jeugdwerk gefundeerd hebben, zijn er in ons land niet voorgekomen. Het ontstaan van de patronages bij ons gebeurde op vrij empirische wijze, naar gelang plaatselijke mogelijkheid of noodzaak²⁸⁾. Heel wat pieuze en stichtelijke verenigingen voor de jeugd (vooral Mariacongregaties en broederschappen) werden tot patronagewerken verruimd of hervormd. Ook de bestaande zondagsscholen zag men vaak uitgroeien tot parochiale instellingen of gelegenheden van jeugdzorg. Omgekeerd waren er verscheidene liefdadigheidswerken en aartsbroederschappen (St.-Vincentius, H. Familie, St.-Franciscus-Xaverius) die met het lot van de volksjeugd begaan waren en waaraan patronaten rechtstreeks of onrechtstreeks (indien begonnen als jeugdafdeling of als zondagschool) hun ontstaan te danken hadden.

Reeds voor 1850 treffen we in onze streken een begin van patronagewerking aan, vooral in aansluiting bij bestaande vormen van naschools onderwijs voor de volksjeugd of als godsdienstig genootschap. In 1831 werd te Mechelen de H.-Aloysiusbroederschap gesticht, die in 1842 door kanunnik De Decker heringericht werd tot congregatie (de zgn. congregatie De Decker) met o.m. twee afdelingen voor de jeugd; benevens het geestelijk welzijn bekommerde men er zich ook voor de stoffelijke belangen en voor «deftig vermaak». Van 1835 dateert te Leuven de «associatie van godvruchtige en deugdame jongelingen onder de bescherming van de H. Maagd en de Moeder Gods Maria» met een drukke zondagse bedrijvigheid. Te Menen en te Kortrijk werd gelijktijdig, in 1840, een jongenscongregatie opgericht, waar naast gemeenschappelijke godsvruchttoefeningen ook lessen werden gegeven, waar men aan zang en declamatie deed en gelegenheid tot ontspanning werd geboden²⁹⁾.

Vooraf met het verschijnen van het St.-Vincentiusgenootschap in onze streken blijkt de belangstelling voor de jeugdzorg geleidelijk te zijn toegenomen. Het eerste initiatief in die zin komt voor te Gent in 1850 (St.-Jacob) en 1853 (St.-Pieter), gevolgd door Brussel in 1854 en 1858 (respectievelijk voor jongens en voor meisjes) en Luik (St.-Jozefspatronage)

²⁷⁾ Een historische schets van het ontstaan van dit belangrijke jeugdwerk vindt men bij G. GOYAU, *Les origines historiques et la période héroïque des oeuvres de la jeunesse*, in het verzamelwerk *Nos jeunes. Manuel des oeuvres de la jeunesse*, Parijs, 1930, bl. 1-44. Zie ook het art. *Instruction de la jeunesse*. in *Dictionnaire apologetique*, Parijs, 1914, II, kol. 1006-1015. Bij mijn weten bestaat er nog geen historische studie over het ontstaan en de ontwikkeling van het patronagewerk in ons land.

²⁸⁾ «Les patronages belges ne sont pas le fruit d'une pensée unique ou d'une seule initiative. L'utilité, la nécessité de les établir a été produite ou simplement manifestée par des circonstances variées sur plusieurs points du pays.» constateerde A. VERMEERSCH en A. MÜLLER, *Manuel social. La législation et les oeuvres en Belgique*, Leuven, 1909, II, bl. 504.

²⁹⁾ Cf. *L'économie chrétienne*, 3e jg., juni 1871, bl. 235; november-december 1871, bl. 536. Het zou ons te ver leiden eventuele aanknopingspunten van het patronagewerk met vroegere instellingen voor de jeugd na te gaan. Het is immers bekend dat zowel de zondagsscholen als de Mariacongregaties reeds enkele eeuwen in onze streken verspreid waren. In de loop van de 19e eeuw hebben ze voor de patronaatsactie hun waarde behouden, de zondagsscholen als methode van volksontwikkeling, de congregaties als pieuze groeperingen met een exclusief geestelijk oogmerk (vanaf patronaatskernen tot echte massagroepen, zoals te Leuven, Gent, Turnhout). Cf. L. DELPLACE s. j., *Histoire des congrégations de la Sainte Vierge*, Brugge, 1884, bl. 201-202.

in 1863. Ondertussen waren er, onafhankelijk van dit genootschap, ook andere patronaten tot stand gekomen te Gent in 1844 (Meulestede), in 1853 (St.-Anna) en 1857 (St.-Jan-Baptist), te Leuven in 1867 (St.-Alberthuspatronaat).

De Vincentiusvereniging, die dergelijke werken voor de jeugd patroneerde, beschouwde die als een onontbeerlijke aanvulling van haar caritatieve functie. Verantwoordelijkheid en effectieve leiding beruisten dan bij de leden van het genootschap, terwijl zijn reglement ten grondslag lag aan de wijze van oprichting en inrichting, aan de werkmethode en de keuze van activiteitsmiddelen⁸⁰⁾. Dergelijke Vincentiuspatronages trof men dan ook buiten parochiaal verband aan, of waren vaak interparochiaal georganiseerd, zoals in de stedelijke centra: Brussel, Luik, Bergen, Nijvel, Leuven. Nochtans mag het numerieke belang daarvan niet overschat worden. In 1863 patroneerde de Vincentiusvereniging in ons land 10.871 jongens (8.884 schoolgaande jongens en 1.987 leerjongens). Meer dan twintig jaar nadien bleek uit het jaarverslag van 1885 dat dit aantal niet noemenswaardig gewijzigd was, ondanks de aanzienlijke uitbreiding van de patronagewerking over heel het land: 5.936 schoolkinderen en 2.909 leerjongens (Antwerpen niet meegerekend⁸¹⁾).

Gedurende de eerste decennia dat de patronaatswerken opkwamen en zich begonnen te ontwikkelen, waren ze meestal beperkt tot de steden en de grote gemeenten waar de Vincentiusvereniging werkzaam was. Vanaf 1880 zijn bijzonder de eigenlijke parochiepatronaten in aantal toegenomen. De opflakking van de schoolstrijd, als gevolg van de organieke wet van 1879 op het lager onderwijs, heeft hieraan blijkbaar een sterke impuls gegeven. Zoals de Vincentianen zich de voorgaande jaren al hadden ingespannen om aan kinderen en leerjongens wat onderwijs te verschaffen, niet alleen catechismusonderricht maar ook aanvullende lessen naast de weinig bezochte scholen, achtten heel wat zielzorgers het een dringende plicht om persoonlijk de christelijke opvoeding en vrijwaring van de opgroeiende jeugd plaatselijk ter hand te nemen. Hun aandacht ging daarbij uit naar de meest voor de hand liggende methode: het bijeenbrengen van de al of niet schoolgaande jeugd in parochiaal patronageverband, hetzij voor godsdienstlessen (voorbereiding van eerste-communie, catechismus van volharding) en andere elementaire cursussen, hetzij om het jonge volkje onder toezicht te houden en ontspanningsgelegenheid te geven. Naderhand zou inderdaad verklaard kunnen worden dat de meeste patronaten in het aartsbisdom feitelijk gegroeid waren uit zondagsscholen⁸²⁾.

Tegen het einde van de vorige eeuw was het aantal kringen van plaatselijke jeugdzorg onophoudelijk gestegen. Omstreeks 1900 zag de toestand van de jongenspatronaten in de grootste steden eruit als volgt⁸³⁾:

⁸⁰⁾ Cf. *Manuel de la société de S. Vincent de Paul*, Parijs, 1850, bl. 423-436.

⁸¹⁾ *Assemblée générale des catholiques en Belgique. Première session à Malines 1863*, Brussel, 1864, I, bl. 51-55. *Congrès des oeuvres sociales à Liège 1886. Documents et rapports*, Luik, 1886, bl. 173. Antwerpen telde in 1889 ongeveer 2.500 patronagejongens en 800 -meisjes. Zie *Algemeene vergadering der katholieke werken van het aartsbisdom van Mechelen 1889*, Mechelen, 1890, bl. 440.

⁸²⁾ *Algemeene vergadering ... van Mechelen 1889*, bl. 436 en 439.

⁸³⁾ A. VERMEERSCH, *Manuel social. La législation et les oeuvres en Belgique*, Leuven, 1900, bl. 617. A. VERMEERSCH en A. MÜLLER, *Manuel social. La législation et les oeuvres en Belgique*, Leuven, 1909, II, bl. 511-512.

	in het jaar 1899	in het jaar 1908
Brussel	20 patr. met 4.000 jongens	27 patr. met 5.550 jongens
Antwerpen	19 patr. met 4.000 jongens	21 patr. met 4.279 jongens
Gent	15 patr. met 2.547 jongens	
Luik	12 patr. met 2.100 jongens	12 patr. met 1.900 jongens

De stedelijke patronaten, vooral die van Brussel, Antwerpen, Luik, Sint-Niklaas, Leuven hadden zich ontwikkeld tot breed vertakte jeugdwerken, die massa's van jongens aantrokken ; bijvoorbeeld de patronaten van Schaarbeek St.-Servaas, Leuven St.-Albertus en Etterbeek telden in 1908 respectievelijk 407, 623 en 707 leden. Bovendien werden in verscheidene steden patronages aangetroffen met speciale afdelingen voor de oudere arbeidersjeugd (boven de zestien jaar). Dat was o.a. het geval te Brussel (in negen patronaten), Leuven, Brugge, Kortrijk, Aalst en Doornik.

Hoe mag men zich de geografische spreiding van de patronagewerking in ons land voorstellen ? *Belgique charitable* van 1904 geeft een opsomming van 558 patronaten voor jongens⁸⁴⁾ : 76 jongenspatronaten in de provincie Brabant, 65 in Antwerpen, 15 in Limburg, 60 in Oost-Vlaanderen en 73 in West-Vlaanderen ; 120 in Henegouwen, 78 in Luik, 34 in Luxemburg en 37 in Namen. In Wallonië zijn het dus overwegend de industriële provincies waar patronages werden aangetroffen. Zoals dat ook het geval was voor Limburg, bleken juist de minst ontkerstende, landelijke streken weinig aan patronagewerking te doen. Wat de Vlaamse provincies betreft, mag men aannemen dat hier telkens een paar grote steden of agglomeraties doorslaggevend waren voor het respectieve aantal van de jeugdwerken : voor Oost-Vlaanderen en Brabant kwam dat neer op ruim een derde ; Antwerpen-stad (22 patronaten) en Mechelen (10 patr.) bevatten samen de helft van het provincietotaal. Louter kwantitatief gezien moeten de patronaten tussen 1900 en 1910 hun hoogtepunt bereikt hebben. Op het congres te Mechelen in 1909 werd het aantal jongenspatronages in België op 653 geraamd, nl. 453 voor Wallonië en 200 voor Vlaanderen, met 96.300 leden. Voegen we hier de 471 meisjespatronages met hun 61.500 leden aan toe, dan blijkt het totaal aantal gepatroneerde jongens en meisjes vóór de eerste wereldoorlog 157.800 te hebben bedragen voor 1.124 patronageafdelingen⁸⁵⁾.

De patronage is gedurende meer dan een halve eeuw het parochiale opvoedingswerk bij uitstek geweest, waarin de plaatselijke clerus en een goed menende burgerij een tactisch werkprocédé van christelijk verantwoorde hulpverlening en morele bescherming hebben gezien. Men kan ervan uitgaan dat deze jeugdkringen, die inzake toetreding elk discriminerend onderscheid angstvallig vermeden, uiteraard een gestratificeerd beeld van de gezinnen uit de plaatselijke, lagere bevolkingsgroepen hebben vertoond (industrie- en huisarbeiders, ambachtslieden, landbouwers, neringdoenden). Wel bleken sommige patronaten een grotere voorkeur aan de dag te leggen voor bepaalde sociale categorieën, zoals leerjongens en andere tewerkgestelde jongeren (o.a. te Brussel, Luik, Antwerpen, Gent,

⁸⁴⁾ L. SAINT-VINCENT (= Mw. DE SPOELBERGH DE LOVENJOUL) en Mw. C. VLOEBBERGS, *Belgique charitable*, Brussel, 1904 (2e aangevulde uitg.), passim.

⁸⁵⁾ *Katholiek congres Mechelen 1909*, Brussel, z.j., I, bl. 274.

Dinant) - eventueel in afzonderlijke patronaatsafdelingen. In deze laatste werd dan ook wat meer aandacht besteed aan de specifieke behoeften van de leden, o.a. door het organiseren van cursussen en met behulp van zgn. kassen van onderlinge bijstand.

Doorheen de geleidelijke ontwikkeling heeft men in de patronaatswerken steeds vastgehouden aan een principieel overeenstemmende, hoewel niet altijd gelijkkluidende zienswijze⁸⁶⁾. Over 't algemeen trachtten ze het recreatieve aan het instructieve te paren volgens een stereotiepe manier van optreden en kwamen zodoende tot één zelfde organisatie- en activiteits-schema⁸⁷⁾. Dat alles neemt niet weg dat er op de congressen van Luik al een verlangen merkbaar was om ook in de lokale jeugdwerken niet te blijven staan bij een louter negatieve houding van voorbehoedende jeugdzorg. Deze nieuwe richting komt duidelijk naar voren op het congres van 1891 te Mechelen, waar men tegenover de *patronage vieux système* een nieuw type verdedigde. Al te zeer zagen velen nog in het patronaatswerk «une oeuvre moralisatrice ou de préservation», terwijl men naast het godsdienstige en morele opvoedingsaspect ook aandacht behoorde te geven aan meer sociale vormingselementen. In dat opzicht zou er een functioneel verband dienen tot stand gebracht tussen het patronaatswerk en de beroepsverenigingen (met name de corporaties en gilden) zoals dat meestal reeds het geval was met betrekking tot de werkliedenkringen: «Nos Maisons des Ouvriers doivent avoir un vestibule, et ce vestibule doit être le patronage»⁸⁸⁾. Een grondige omschakeling van het patronaatswerk was nochtans uitgesloten. Alleen een voorzichtige verruiming van de sociale belangstelling, o.a. waar zekere vormen van materiële voorzorg mogelijk schenen, zou zich geleidelijk beginnen af te tekenen (voorlopig beperkt tot ontelbare spaarkassen).

Deze sociale bekommernis is tegen het einde van de 19e eeuw hoe langer hoe meer op de voorgrond getreden. Ofschoon de overgrote meerderheid van de bestaande patronaten dikwijls tot loutere parochiële ontspanningsgelegenheden voor de minderjarige jeugd schenen te evolueren, zijn er omstreeks 1900 in de voornaamste steden bij de patronaten «afdelingen» of «diensten» ontstaan. Dat was reeds het geval in Brussel en omstreken, waar juist vóór het uitbreken van de eerste wereldoorlog in 28 van de 34 jongenspatronaten een spaarkas was opgericht; twaalf hadden een zieken-

⁸⁶⁾ Op de eerste congressen van Mechelen werden de patronages bij de *oeuvres charitables* geplaatst. Op de congressen van Luik nochtans werden ze beschouwd als *oeuvres de propagande religieuse* op gelijke voet met de aartsbroedersschappen van St.-Franciscus-Xaverius, van de H. Familie en van St.-Jan-Baptist (Gent), terwijl het St.-Vincentiusgenootschap en het Franciscus-Regiswerk ter sprake kwamen in de sectie van de *oeuvres sociales*.

⁸⁷⁾ Vgl. J. TIMON-DAVID, *Méthode de direction des oeuvres de jeunesse*, Marseille, 1912 (eerste uitg. in 1859), I, bl. 1-37, met J. MAUQUOY, *Une oeuvre d'éducation populaire*, Brussel, 1922, en *Le patronage de jeunes gens*. Leuven (1932). Een pittoreske beschrijving van het 19e-eeuwse patronageleven bij G. EYLENBOSCH, *Het ontstaan en het leven der christene werkliedenbeweging in 't Gentsche 1885-1926*, Gent, 1928, bl. 16-17.

⁸⁸⁾ *Algemeene vergadering der katholieke werken van het aartsbisdom van Mechelen 1889*, bl. 445. *Assemblée générale... à Malines 1891*, I, bl. 290; II, bl. 525-557. In 1891 sprak men van «le vestibule de la corporation», «les antichambres des corporations» (*op.cit.*, II, bl. 526 en 540).

kas en acht een pensioenfonds³⁹⁾. Te Antwerpen werd zelfs in 1902 een «Verbond van ziekenkassen» gesticht, waarbij in 1906 zeven afdelingen aangesloten waren met 727 leden⁴⁰⁾. Dat een dergelijke situatie zeker niet algemeen was, moge blijken uit de vergelijking tussen de verschillende patronaten in het Leuvense. Tegenover de gewone parochiale patronaten, waar bijvoorbeeld aan toneel werd gedaan en ook het sparen georganiseerd was, zien we het uitzonderlijk succesvolle St.-Albertuspatroonaat (meer dan 600 leden) met zijn verschillende onderafdelingen: spaarkas, pensioen- en ziekenkas, St.-Vincentiusvereniging, fanfare, turnkring, reiskas, «winter-voorraad», werkplaatsing, studiekring⁴¹⁾.

Enkele kritische aanmerkingen omtrent de traditionele vormen van jeugdzorg.

Het liefdadig paternalisme is lange tijd het enig aanvaarde antwoord geweest op de sociale problemen, daar het een oplossing bood die in overeenstemming geacht werd met de gevestigde belangen en de bestaande maatschappijstructuur. Het 19e-eeuwse verenigingsleven kan men beschouwen als een uitvloeisel van de overtuiging dat de sociale kwestie hoofdzakelijk en vóór alles een godsdienstige aangelegenheid was, zoals in 1867 betoogd werd⁴²⁾. Overtuigd van hun eigen maatschappelijke en kulturele superioriteit als een providentieel voorrecht, achtten de hogere standen zich geroepen om de arbeidersklasse in haar behoeftigheid bij te staan en onder hun gezag en beschermheerschap te houden: immers - zo luidde de redenering - in haar onwetendheid en onmondigheid, maar vooral door het teloorgaan van het geloof en van de zedelijke waarden had de gewone volksmassa zich onbekwaam getoond om zelf haar aardse lot te behartigen en over haar belangen te waken. Bijgevolg werd ieder emancipatiestreven, en dus zeker een autonome arbeidersbeweging, voor «principieel antichristelijk en zelfs antisociaal» gehouden⁴³⁾.

Geruime tijd was men dan ook de mening toegedaan dat het verenigingsleven, ontstaan uit en gedragen door de zedelijk-godsdienstige bekommernis van de «betere» standen (geestelijkheid, burgerij) voor de «lagere» volksklasse, in staat zou zijn om de sociale problematiek integraal te ondervangen. In zijn concrete toepassing werd daarvoor uitgegaan van een dubbel principe dat door eenzelfde bezorgdheid geïnspireerd was, namelijk liefdadig beschermheerschap en georganiseerde onderlinge bijstand,

³⁹⁾ Daarbij telde men nog 8 studiekringen, 20 zangafdelingen, 16 toneelkringen en 18 turnclubs. Zie Mw. C. VLOEBERGHES en J. CORNET D'ELZIUS DU CHENOY, *Bruxelles charitable*, Brussel, 1914, bl. 81 - 94.

⁴⁰⁾ Meer over Antwerpen vindt men in de artikelen van G. DE HASQUE in *La vie diocésaine* (Mechelen), 1e jg., maart 1907, bl. 102 - 108; juli 1907, bl. 249 - 252.

⁴¹⁾ Mededeling van de E.H. J. Sterckx (die van 1900 tot 1953 het St.-Albertuspatroonaat te Leuven bestuurde), juli 1960. Cf. *Annuaire de l'Université Catholique de Louvain* 1908, Leuven, z.j., bl. 249. Zie ook uitvoerig in *De jonge werkmán. Tijdschrift van Sint-Albertus Patroonschap en kring der jonge werklíeden*, vanaf 1896; - in 1899 gewijzigd in *De werkmán. Tijdschrift van St.-Albertus Patroonschap en zijne kringen*.

⁴²⁾ *Assemblée générale... à Malines* 1867, II, bl. 86. Cf. ook R. REZSOHAZY, *Origines et formation du catholicisme en Belgique* 1842 - 1909, Leuven, 1958, bl. 71 - 79. A. VERHAGEN, *Vingt-cinq années d'action sociale*, Brussel (1911), bl. 5 - 27.

⁴³⁾ Cf. K. VAN ISACKER, *Werkelijk en wettelijk land*, Antwerpen, 1955, bl. 122.

of zoals Charles Périn in 1863 had voorgehouden: «la charité des grands envers les petits» en «la charité des petits envers les petits»⁴⁴).

Vóór het verschijnen van *Rerum Novarum* werd daarom ook van officieel kerkelijke zijde, zeker in ons land, de oplossing in die richting beklemtoond⁴⁵). De religieuze verenigingen genoten zelfs een zekere voorkeur omdat ze pretendeerden de oplossing voor de sociale problemen op een hoger niveau te plaatsen. Zo werd bijvoorbeeld de franciscaanse derde-orde door sommigen als het sociale redmiddel bij uitstek aangezien; ten onrechte heeft men toen wel eens gedacht dat paus Leo XIII met deze derde-orde een christelijke sociale leer heeft willen uitwerken⁴⁶). In nagenoeg heel het 19e-eeuwse katholieke verenigingsleven primeerde de zedelijke en godsdienstige bekommernis, waarbij de christelijke caritas een centrale plaats innam. Niet alleen wilde men door dergelijke instellingen tegemoet komen aan de onmiddellijke sociale noodsituaties, maar ze werden door de geestelijkheid en de burgerij ook opgevat als een dam tegen het opkomende socialisme; tegelijkertijd waren ze een afweermiddel dat men trachtte aan te wenden tegen iedere uiting van ontevredenheid en opstandigheid, niet het minst tegen het syndicalisme zelf. Van grote betekenis waren in dit verband de uitspraken over het Xaveriusgenootschap, waarvan de kalmerende en moraliserende invloed op het volk uitdrukkelijk werd vooropgesteld en waarin men een middel had gezien om de sociale klassen met elkaar te verzoenen. Het genootschap beroemde er zich op dat geen enkele Xaveriaan aan de onlusten van 1886 had deelgenomen, terwijl het een paar jaar later op één lijn met de congregaties werd gesteld in hun verweer tegen het socialisme⁴⁷).

Hoe lofwaardig en verdienstelijk deze pogingen ook waren, ze volstonden niet om de nood van de massa te keren en om tot een doeltreffende oplossing voor de algemeen verspreide wantoestanden op sociaal gebied te komen. In hun bekommernis voor de gevestigde belangen vertoon-

⁴⁴) *Assemblée générale... à Malines 1863*, I, bl. 69. «Unir entre eux les travailleurs par les liens de la mutuelle charité dans les associations librement formées et librement gouvernées; (...) fonder ainsi l'unité de l'action charitable dans la société, en coordonnant le patronage avec l'association: tel est le plan qui semble répondre à la situation que la Providence nous a faite.» (*Ibid.*).

⁴⁵) Cf. K. VAN ISACKER, *Averechtse democratie*, Antwerpen, 1959, bl. 48-51.

⁴⁶) A. LISMONT o.f.m., *Godsdienstige en maatschappelijke invloed der Derde Orde van St. Franciscus*, Turnhout (1908), bl. 111-128. Op 9 juni 1881 verklaarde Leo XIII: «Cum reformationem socialem dicimus, Tertium S. Francisci ordinem specialiter indigitare intendimus»; M. FERNANDEZ GARCIA, *SS. D. N. Leonis PP. XIII Acta ad tertium franciscanum ordinem spectantia*, Quaracchi, 1901, bl. 17 - Zie ook de encycliek *Auspiciato concessum* 17 september 1882. Uit talrijke congressen hier ten onzent blijken de hoge verwachtingen die op deze godsdienstige vereniging gesteld werden: zie de toespraken van deken E. DE GRUYSE en kan. CARTUYVELS in *Actes du deuxième congrès du Tiers-Ordre franciscain tenu à Bruxelles 1899*, Brugge, 1900, bl. 384-393, 445-455; van prof. E. VLIBERGH in *Gewestelijke vergadering van de broeders der Derde-Orde te Lier 29 juli 1900*, Antwerpen (1900), bl. 51-56. Cf. ook I. BEAUFAYS o.f.m., *Maatschappelijk redmiddel*, (Mechelen) (1898).

⁴⁷) Typisch zijn de uitspraken op de grote katholieke congressen: *Congrès des oeuvres sociales à Liège 1886*, bl. 557; ... à Liège 1887, II, bl. 132. *Algemeene vergadering der katholieke werken van het aartsbisdom van Mechelen 1889*, bl. 205. «Je crois que le meilleur moyen d'empêcher le retour des grèves et surtout de leur enlever le caractère démagogique qu'elles ont revêtu dans ces derniers temps, serait d'établir (...) une Association de Saint-François Xavier» verklaarde in 1867 een industrieel uit Charleroi; *Assemblée générale... à Malines 1867*, II, bl. 37.

den zij veeleer een neiging tot het bestendigen van de bestaande toestand. Treffend is het oordeel van een buitenlander, B. Seebohm-Rowntree, waar hij in zijn beschouwingen over de georganiseerde liefdadigheid tot het volgende besluit komt: «That this spirit is plaiseworthy, none will deny; but that it may easily give to social effort a *sacrificial* rather than a *reformative* character is equally clear. It is the spirit underlying very much of the poor relief in Belgium, and that is why, especially in Flanders, relief has broken down the manly independence of the people. Such charity tends to perpetuate, if not eventually to aggravate, the poverty which it seeks to remove.»⁴⁸⁾

Zo was de patronagewerking tot aan de eerste wereldoorlog de meest voorkomende vorm van georganiseerde jeugdzorg in de brede lagen van de bevolking. Heel zeker heeft een halve eeuw patronaat nieuwe verwachtingen daaromtrent gewekt en inmiddels sommige opvattingen en werkprocédés tot verdere ontwikkeling gebracht. In de mate dat men de noodzakelijkheid inzag om nieuwe eigentijdse activiteitsvormen en methoden aan te wenden, werd vooralsnog gepoogd deze in het kader van het patronagesysteem in te schakelen, m.a.w. de patronaatswerking op een vernieuwde leest te schoeien.

Het is vooral na 1900 dat men zou kunnen spreken van een beginnende vertrouwenscrisis in de patronagewerking. Allerlei factoren legden de zwakke kanten van de traditionele 19e-eeuwse groeperingen bloot. Zowel de verschillende godsdienstige broederschappen en caritatieve genootschappen als de «gemengde» werkmanskringen, gilden en vredesgingen geleidelijk achteruit in ledenaantal en in aanzien ten voordele van nieuwe verenigingsvormen. Ook de patronaten gaven blijk van verminderde groei-kracht en dynamisme, ondanks de diverse pogingen tot aanpassing en vernieuwing in sommige steden⁴⁹⁾. Alwie zich met de jeugd inliet, vooral dan met de arbeidersjongens, was zich daar goed van bewust. Niet alleen werd slechts een gering percentage uit de sociaal en moreel meest bedreigde volkslagen bereikt, doch men merkte evenzeer de dalende gemiddelde leeftijd van de geïnteresseerden of m.a.w. het stijgend aantal schoolkinderen⁵⁰⁾. Bovendien beklagde men er zich in de nieuwe arbeidersorganisaties over dat zij over het algemeen op de patronages niet konden rekenen⁵¹⁾.

Evenmin voldeden de parochiale jeugdwerken aan de verwachtingen die men er wel eens op nahield als instellingen van levensvorming, zeker met het oog op de zo noodzakelijke morele en sociale begeleiding van de arbeidersjeugd. In een uitgave van het algemeen secretariaat van

⁴⁸⁾ B. SEEBOHM - ROWNTREE, *Land and labour. Lessons from Belgium*, Londen, 1911, bl. 500.

⁴⁹⁾ Cf. het overzicht in *Katholiek congres Mechelen 1909*, I, bl. 274 - 288; II, bl. 355 - 359.

⁵⁰⁾ «Een zwart punt toch - waarom het niet bekenen! - ontsiert de werking van de patronaten, niet alleen in Antwerpen, maar ook elders, meenen wij. Het is het klein getal der eigenlijk jonge werklieden, in tegenstelling met het groot getal scholieren en het steeds wassend getal kinderen.» bekennt G. DE HASQUE, secretaris van het overigens numeriek sterke verbond van Antwerpen, in *La vie diocésaine* (Mechelen), 1e jg., maart 1907, bl. 105. In zijn *Manuel social*, Leuven, 1900, bl. 616 merkte pater A. Vermeersch op: «Une des principales difficultés consiste à retenir les jeunes gens après 16, 17 ans.»

⁵¹⁾ *Katholiek congres Mechelen 1909*, I, bl. 289 - 293.

de «œuvres apologetiques» in 1913 werd dat uitdrukkelijk bevestigd: «L'œuvre des patronages n'a pas donné les résultats qu'on est en droit d'en attendre. (...) N'est-il pas désolant de constater que le but idéal du patronage consiste encore trop souvent aujourd'hui, à soustraire l'enfant à l'influence de la rue; et en lui fournissant d'honnêtes récréations, à le préserver des dangers qu'elle offre?»⁵³⁾ Of zoals een Vlaamse patronaats-directeur constateerde: «In hoeveel plaatsen bestaat de patronage in niets meer dan in een speelafdeeling - en soms nog in welk eëfte - en de heele deugdzaamheid van 't bestuur in niets anders dan in elken Zondag een uur of twee de spelers te bewaken.»⁵⁴⁾

De oorzaken van de verminderde belangstelling vanwege de oudere jeugd voor de patronagewerking hangen zonder twijfel samen met de evolutie van de sociale opvattingen en instellingen. Er waren wel parochiële jeugdgroeperingen die de verenigings- en werkingsmethode van de nieuwe volwassenenorganisaties trachtten te benaderen en die erin slaagden een vitale sociaal-educatieve jeugdwerking aan de dag te leggen. Doch, deze uitzonderingen niet te na gesproken, was patronage vooralsnog synoniem van de meest voorkomende, traditionele vorm van jeugdzorg. De oorzaken van haar voortdurende achteruitgang zou men op de volgende manier kunnen resumeren.

1° Een eerste remmende factor waaraan vaak het weinig doeltreffend optreden van de parochiële instellingen voor jeugdzorg werd toegeschreven, was het gebrek aan een coördinerende organisatiestructuur. Evenals de vele werkliedenkringen kenden de patronaten niet die centralisatie die de meeste caritatieve werken genoten en voelden zij de nood aan de inspirerende uitwisseling van verkregen ervaring en aan eventuele steun voor hun wankele organisatie⁵⁵⁾. Bijzonder bij de nieuwe arbeidersverenigingen noteerde men een streven naar vruchtbare samenwerking, eerst in regionale verbonden, vanaf 1904 bovendien op nationaal vlak. Daardoor verwierven ze zich meer financiële armslag en morele steun, ruimere activiteitsmogelijkheden, meer stabiliteit en stootkracht. Met deze ontwikkeling zijn de patronaten niet meegegaan⁵⁶⁾. En dat gebrek aan samenwerking en de gelijke organisatie werd, vooral bij het zien van de gunstige resultaten van de sociaal-economische verenigingen, hoe langer hoe meer aangevoeld als een institutioneel tekort in de werkingsmogelijkheden van de patronages⁵⁷⁾.

⁵³⁾ *Les patronages*, Brussel, z. j., bl. 15.

⁵⁴⁾ H. MAES, *Over patronagen*, in *De gids*, 6e jg., 7 juli 1907, bl. 211.

⁵⁵⁾ Reeds op het congres te Mechelen in 1863 werd als besluit geformuleerd «qu'il se forme entre les œuvres de patronages (...) un échange de services qui permette à leurs membres éloignés du siège de leur œuvre, de réclamer auprès des œuvres de même nature, partout où elles existent, la protection et le secours auxquels ils auraient droit dans leur patronage ou leur société». *Assemblée générale... à Malines 1863*, I, bl. 469. Bijna een halve eeuw later werden bij een zelfde gelegenheid gelijksoortige wensen geuit: zie *Katholiek congres Mechelen 1909*, I, bl. 41 - 44, 286 - 288.

⁵⁶⁾ Toen in Duitsland de bestaande diocesane verbonden van de katholieke Jugendvereine zich op 7 oktober 1907 tot een Zentrverband organiseerden, stond men hier ten onzent nog voor het meningsverschil of men eerst gewestelijke verbonden dan wel diocesane groeperingen moest bewerkstelligen. Cf. J. VAN DER HAEGEN, *Zorgers-voor-de-jonkheid vereenigt u*, in *De gids op maatschappelijk gebied*, 7e jg., 18 oktober 1908, bl. 493 - 497.

⁵⁷⁾ Laten we slechts twee patronaatsdirecteurs aan het woord. «Moeten we dus niet bekennen dat het met onze patronaten niet zo heel goed gesteld is? Waar is de oorzaak?

Heel wat patronaten waren niettemin opgenomen in bepaalde organisatieverbanden, zonder dat deze toestand een reële invloed had op hun autonoom bestaan of optreden. De in 1867 opgerichte Bond der Belgische Katholieke Werkmanskringen, waarbij zich tien jaar later al een dertigtal patronages uit de bijzonderste steden hadden aangesloten, was eerder een verbond van voorzitters dan van organisaties. Ook de St.-Vincentiuspatronaten onderhielden onderlinge betrekkingen, die evenwel minder formeel en duidelijk waren dan het federatief verband tussen de genootschappen zelf. Pas tegen het einde van de vorige eeuw kwam het idee van eigenlijke patronatenfederaties sterk op de voorgrond en kreeg concrete vorm in de stedelijke, later de gewestelijke verbonden. In 1889 had men al voor de jongensgroepen in het Brusselse een «Union des patronages de Bruxelles et faubourgs» tot stand gebracht; in 1909 groepeerde men daar 27 patronaten met 5.500 jongens⁵⁷⁾. Sinds 1896 bestond er eveneens een «Verbond der katholieke jongenspatronagen van Antwerpen», dat in 1906 22 patronaten met 4.405 leden telde.

In januari 1908 - op dat ogenblik trof men reeds gewestelijke verbonden aan in Brussel, Antwerpen, Luik, Leuven en Boom - werd het plan opgevat om een «Algemeen Verbond der Katholieke Patronaten van 't Vlaamsche Land» te stichten». Kanunnik J. Laenen voor Mechelen en, op zijn aansporen, de E. H. H. Maes in West-Vlaanderen poogden in hun onderscheiden bisdom de nodige medewerking te vinden om te komen tot diocesane verbonden van parochiepatronaten. Nochtans is er van dit opzet vóór 1914 weinig terechtgekomen. In het aartsbisdom bleek kardinaal Mercier wel geïnteresseerd voor een centraal gedirigeerde patronagewerking; in 1910 werd namelijk een diocesane directeur benoemd, terwijl er geregeld diocesane en gewestelijke patronagedagen voor priesters en medewerkers werden gehouden. In West-Vlaanderen kreeg het plan niet de nodige goedkeuring van hogerhand en moest opgegeven worden. Ingevolge een voorstel dat op de eucharistische-congresdagen van augustus 1910 te Roeselare bekend werd gemaakt, ging men over tot een dubbel initiatief: de uitgave van geschikt studiemateriaal inzake jeugdwerking en een poging tot coördinatie van de katholieke jeugdwerken. In dat verband werden zeven «gewestverbonden» gevormd met het doel de lokale werking van de aangesloten jeugdgroepen (congregaties, patronaten, zondagsscholen, communie- en matigheidsbonden, studiekringen) te stimuleren en bij te staan; een diocesaan comité van de verantwoordelijke priesters en afvaardigden uit die gewestverbonden werd verondersteld door tweemaandelijksse bijeenkomsten bestendig contact te onderhouden en leiding te kunnen geven⁵⁸⁾.

(...) De ware oorzaak, me dunkt, is niet ver te zoeken. Ze is tweevoudig: te weten, gebrek aan kennis en gebrek aan samenwerking. (...) Gemis aan samenwerking is de oorzaak der zwakheid van ons werk.» H. MAES, *Over patronagen*, in *De gids*, 6e jg., 7 juli 1907, bl. 212-213. - «de twee groote oorzaken van de te geringe uitslagen der patronagewerking: wij hebben ofwel te weinig ofwel te veel in 't wilde gearbeid. Niets kan hierin verbetering brengen tenzij een straffe organisatie der bestuurders onder malkaar.» *Art.cit.*, in *De gids op maatschappelijk gebied*, 7e jg., 18 oktober 1908, bl. 494.

⁵⁷⁾ A. VERMEERSCH en A. MÜLLER, *Manuel social*, Leuven, 1909, II, bl. 512.

⁵⁸⁾ Mededeling van Z.E.H. kan. H. Maes (Dadizele), augustus 1961. Zie ook zijn onuitgegeven memoires *Uit het ontstaan van de christelijke werklidenbeweging. 26 jaar sociale werking*, bl. 6. A. VANDER HEEREN, *Oproep tot versterkte werking. Algemeen*

Bij het uitbreken van de oorlog hadden de meeste patronaten in en rond de steden zich tot gewestelijke of arrondissementale federaties gegroepeerd. In de grotere agglomeraties beantwoordde daaraan een overeengekomen schema van activiteiten, zoals te Brussel en Antwerpen. Doorgaans hielden die verbonden zich echter aan enkele collectieve verwezenlijkingen en het uitwisselen van ervaring, wat o.m. met gewestelijke patronagedagen het geval was. Deze enkele pogingen tot regionale samenwerking waren loutere confederaties, waarin de plaatselijke afdelingen hun volledige autonomie behielden. Het doel beperkte zich hoofdzakelijk tot «eenen vriendschapsband daar te stellen tusschen de bestuursleden der patronagen»⁸⁹⁾.

2° De voornaamste oorzaak van de malaise die het patronagestelsel verzwakt en gedevalueerd heeft - a fortiori wanneer men dit beschouwt als het opvoedingswerk bij uitstek voor ambachts- en fabrieksjongens - was de eigen aard der activiteiten en het beginsel dat daaraan ten grondslag lag. Patronagevorming was overwegend, zo al niet uitsluitend, bedoeld als preventieve voorzorg van de jeugd met een eng-godsdienstige en hoofdzakelijk morele bekommernis: schoolgaande kinderen en minderjarige arbeidersjongens en -meisjes te vrijwaren en te beschermen tegen de mogelijke gevaren tijdens de vrije zondagen, waarbij hen bovendien de traditionele noties van deugdzaamheid werden voorgehouden en er nauwgezet werd toegezien op het nakomen van de gewone kerkelijke verplichtingen. «Le but du patronage est de procurer aux jeunes gens les jours de fête, une agréable et honnête récréation, après qu'ils ont assisté aux offices de l'église»⁹⁰⁾. In enkele patronaatswerken die afhankelijk waren van caritatieve instellingen heeft men zich wel ingespannen om door godsdienstonderricht en «zondagsscholen» de tekorten van het onderwijs te ondervangen of aan te vullen⁹¹⁾. Doch aangezien de voorbehoedende taak van de patronages het voornaamste oogmerk van hun werking bleef, waren deze meestal uitgegroeid tot ontspanningsgelegenheden onder leiding van bereidwillige burgerjongens of juffrouwen en onder het toezicht van de parochiegeestelijkheid.

Burgerij en clerus zijn hier inderdaad steeds nauw bij betrokken geweest en hebben in de concrete verwezenlijking ervan elkaar een helpe hand gereikt. Naar gelang het aandeel dat zij eventueel hadden in

programma, Roeselare (1911), bl. 8-16. Cf. *Verslag van het 2e Congres van Vlaamsche Studiekringen. Brussel 12 Augustus 1913*, Brugge (1913), bl. 18-19.

⁸⁹⁾ G. DE HASQUE, *De patronagen van jongelingen en jonge werklieden te Antwerpen en hun Verbond*, in *La vie diocésaine* (Mechelen), 1e jg., maart 1907, bl. 103. Cf. J. MAUQUOY, *Une oeuvre d'éducation populaire*, Brussel, 1922, bl. 250.

⁹⁰⁾ Of nog: «Le but du patronage étant d'éloigner la jeunesse de l'oisiveté et des mauvaises compagnies» luidden de reglementen van sommige patronages; zie J. MAUQUOY, *op. cit.*, bl. 176. Het 2e art. van de Charte de l'Union des patronages de Bruxelles et faubourgs: «La religion étant le but principal de leur institution, les patronages auront à coeur de veiller à ce que leurs membres assistent à la messe le dimanche et s'approchent régulièrement des sacrements. L'instruction religieuse des patronnés sera le principal objet de la sollicitude des directeurs-prêtres.» (bl. 311).

⁹¹⁾ Men bemerke nog de overeenkomst tussen de besluiten van het *Congrès des oeuvres sociales à Liège 1887*, I, bl. 173 en het standaardwerk over de patronagewerking J. MAUQUOY, *Une oeuvre d'éducation populaire*, bl. 121-124.

de oprichting, de leiding en de hoofdbezigheid van die werken, kon men wel komen tot een kenmerkend onderscheid volgens plaats en tijd. Maar in de grond ging elk initiatief uit van een gemeenschappelijke, religieus en caritatief gemotiveerde bekommernis en kwam men terecht bij een onderling overeenkomende methode van jeugdwerking. Het feit is alleszins merkwaardig dat meer dan een halve eeuw jeugdpatronage geëvolueerd is vanuit verschillende typen (liefdadigheid, congregatie, zondagsschool, enz.) tot een eenheidsvorm van parochieel of interparochieel jeugdwerk met een in hoofdzaak preventief opvoedend karakter. Motivering, opvatting en voorkomen van die patronaatswerking vindt men beknopt verwoord in een destijds zeer verspreide en algemeen gewaardeerde handleiding: «De patronage is als een tweede familie voor den leerjongen en de jonge meisjes (...). In de patronage brengen zij hunnen zondag door op eene even onschuldige als aangename wijze. Daar vinden zij den priester, hun grooten vriend, den minst baatzuchtigen, den teedersten, den getrouwsten hunner vrienden; daar vinden zij met en door den priester hunnen God, het gebed, de H. Mis, opbeurende gezangen, heerlijke en treffende plechtigheden, godsdienstig onderricht, de sacramenten eindelijk die hen beschermen en vertroosten. In de patronage vinden zij of waardige leden van Vincentius a Paulo, of godvruchtige welhebbende juffers en dames die te hunner liefde hunnen soms verheven of althans onafhankelijken stand in de maatschappij vergeten. (...) Zij zijn de ziel van al de zoo vroolijke feesten der patronage. (...) Hoe kostelijk is eene goede patronage! Zij is het heil van het werkmanskind, zij is het geluk en de bescherming zijner jeugd. En voegen wij er bij: zij is de kiem der wedergeboorte van den werkenden stand.»⁶²⁾

Pas in het begin van deze eeuw, toen er geleidelijk een vernieuwd besef ontstaan was van het arbeidersjeugdvragestuk en zijn organisatorische oplossing, werd op de tweede plaats ook het sociale element in de opvoedingstaak der patronage erkend⁶³⁾. Allerhande onderafdelingen of «kassen» kunnen reeds vroeg als geïmproviseerde uitingen daarvan beschouwd worden. Wel stond men dan vaak voor lokale initiatieven die niet zozeer als georganiseerde vormen van autonoom sociaal dienstbetoon en arbeiderssolidariteit werden opgevat dan wel als een middel om aan de patronaatsleden de geest van sacrificie en spaarzaamheid bij te brengen⁶⁴⁾.

Tenslotte mag hier gerust worden aangestipt dat er overeenkomstig hun werkwijze en instelling, van een eigenlijke apostolaatsbekommernis in de patronaten weinig of niets te merken valt: geheel de werking was doorgaans naar haar inhoud en voorkomen preventief of instructief bedoeld

⁶²⁾ R. DUHAYON s.j., *De ware goudmijn*, Gent, 1884, I, bl. 143 - ongewijzigd overgenomen in de latere herwerkte uitgave (door P. LYNNA s.j.): *Onderrichtingen en aanspraken*, Brugge, 1902, I, bl. 147.

⁶³⁾ Zie A. COUTURIAUX, *Les oeuvres sociales*, Namen, 1905, bl. 81: «Les patronages ont pour but la préservation de l'adolescence et sa formation positive au point de vue moral et religieux, économique et professionnel». Vgl. de nieuwe reglementen die na 1900 voor de patronaten werden opgesteld: *Règlement général à l'usage des patronages de jeunes gens du diocèse*, in *La vie diocésaine* (Mechelen), 4e jg., oktober 1910, bl. 331 - 336; ook *Dispositions générales pour la conduite des patronages du diocèse de Tournai*.

⁶⁴⁾ *Les patronages*, Brussel, z. j., bl. 34.

zodat er naar buiten niet veel uitstraling mogelijk was. Vandaar dat de directe invloed van de gepatroneerde leerjongens en arbeiders op hun milieu uiterst miniem bleef⁶⁵).

De vorm waarin de paternalistische houding het sterkst tot uiting kwam, was de bestuursinrichting van de patronaten. De patronagezorg werd gedragen door een groep bestuursleden of zgn. actieve leden (heren-maitres) die bij voorkeur of uitsluitend tot de burgerij behoorden. Het congres te Luik drukte in een van zijn besluiten de wens uit dat de jongeren uit de burgerij zich steeds meer zouden bezighouden met de patronagewerking. «Il est désirable que de préférence les membres directeurs soient recrutés dans les classes supérieures»⁶⁶). Onmiddellijk vóór de eerste wereldoorlog was men nog altijd diezelfde mening toegedaan⁶⁷).

Een dergelijke regeling was op veel plaatsen de enig mogelijke oplossing, wijl het Vincentiusgenootschap, dat er dikwijls de zorg had voor de patronages, hoofdzakelijk door de gegoede burgerij gedragen werd. Het lag voor de hand dat men beroep deed op hen die door financiële mogelijkheden, geestelijke ontwikkeling en vrije tijd zich konden wijden aan dergelijke werkzaamheden. Naar gelang de sociale verhoudingen en opvattingen zich wijzigden, werden dergelijke situaties terecht als een erkenning van de inferioriteit en onbekwaamheid van de jeugd uit de lagere volksklassen aanvoeld en van de hand gewezen.

Het zou niet overeenstemmen met de werkelijkheid indien men nu beweren zou dat er van het patronage-optreden alleen een verzorgende en geen vormende invloed is uitgegaan. Wanneer men rekening houdt met de toenmalige levens- en arbeidsvoorwaarden, dan blijken deze parochiële werken van jeugdzorg aan een reële nood tegemoet te zijn gekomen. Het analfabetisme als gevolg van het schoolverzuim⁶⁸), de plaag van het alcoholisme, de afwezigheid van elke georganiseerde sport- en ontspanningsgelegenheid, waren factoren die door de patronaten in de 19e eeuw enigszins werden ondervangen. Bovendien was de patronage een enige gelegenheid voor de parochiegeestelijkheid om met een gedeelte van de jeugd in contact te blijven en die onder haar invloed te houden. Het is trouwens

⁶⁵) Het idee van de «kleine Vincentiusgenootschappen», opgericht in de schoot van sommige patronages, behoorde tot deze uitzonderlijke activiteiten. Dat was omstreeks 1900 her geval te Brussel, te Luik (St.-Laurent en St.-Niklaas) en te Leuven (St.-Albertuspatronaat). A. VERMEERSCH, *Manuel social*, Leuven, 1900, bl. 615 - 616. Cf. J. MAUQUOY, *Une oeuvre d'éducation populaire*, bl. 162 - 169.

⁶⁶) *Congrès des oeuvres sociales à Liège 1887*, I, bl. 173; zie ook II, bl. 138 - 139 en 146. Een moeilijkheid in dat verband lag echter in het feit dat men in de hogere burgerij de taal van het volk niet sprak; cf. *Assemblée générale... à Malines 1867*, II, bl. 87; ... à Malines 1891, II, bl. 482 - 495. *Congrès des oeuvres sociales à Liège 1886*, bl. 143 en 461 - 464.

⁶⁷) *Journée des patronages*, in *La vie diocésaine* (Mechelen), 8e jg., juni 1914, bl. 316.

⁶⁸) Merkwaardig is het hoge verschil in ontwikkelingspeil tussen de Vlaamse en de Waalse arbeidersbevolking, dat B. SEEBOHM - ROWNTREE vóór de eerste wereldoorlog vaststelde zonder er nochtans een afdoende verklaring voor te vinden. Voor de leeftijds-groep van de tien- tot twintigjarigen bekwam hij 25,8 % ongeletterden in Vlaanderen tegen 6,7 % voor Wallonië (telkens de grootste steden uitgezonderd). B. SEEBOHM - ROWNTREE, *Land and labour. Lessons from Belgium*, Londen 1911, bl. 264 en 267.

via de patronaten dat de nieuwe eucharistische beweging in het begin van deze eeuw de katholieke jeugd bereikt heeft, o.a. door de oprichting van Pius X-bonden en van de Erewacht van het H. Sacrament⁶⁹⁾. Niet enkel uit beweegredenen van strikt godsdienstige en morele aard werd op de vrije tijd van de jongeren beslag gelegd, maar men mag de verschillende initiatieven evenmin van elke positieve waarde verstoken achten. In heel wat gevallen kwamen de zondags- en avondlessen tegemoet aan de meest elementaire intellectuele behoeften. Bepaalde activiteiten als toneel, zang, sport en spel hadden evenzeer hun educatieve betekenis. Toch zijn het voornamelijk de toegepaste vormen van dienstbetoon die een bijzondere appreciatie verdienen. Afgezien van de materiële voordelen, hebben die de zin voor verantwoordelijkheid en de geest van samenwerking bevorderd, vooral onder de meest belovende elementen, en geleidelijk ook belangstelling gewekt en enigszins de weg geëffend voor meer renderende initiatieven met betrekking tot het beroepsleven en voor nieuwe vormen van sociale opleiding en belangenbehartiging, zelfs voor de georganiseerde syndicale actie.

In de laatste vooroorlogse jaren werd er eveneens op aangestuurd om van het patronaat een middel tot sociale vorming van de jeugd te maken. Met name kardinaal Mercier heeft het patronagewerk in het aartsbisdom volgens deze opvattingen willen reorganiseren en het daartoe een officieel statuut bezorgd⁷⁰⁾. Het oprichten van studiekringen werd hierbij als een ideaal voorgehouden. Vaak zou nochtans blijken dat, gezien de jeugdige leeftijd van de meeste patronaatsjongens, dergelijke plannen moeilijk uit te voeren waren en werden er daarom met meer kans van slagen hier en daar lessenreeksen over godsdienstige, apologetische en sociale onderwerpen gehouden⁷¹⁾. Werkelijk geen enkele andere vereniging of organisme had vóór 1914 zo'n veelzijdige taak te vervullen als het patronaatswerk.

Deze laatste initiatieven en zelfs de pogingen tot coördinatie en samenwerking in stedelijke verbonden hebben evenwel niet kunnen belletten dat die methode van jeugdzorg beneden de gestelde verwachtingen bleef en te weinig beantwoordde aan de vereisten van een adequate vorm van georganiseerde jeugdwerking. De grootste patronaten van vóór de oorlog (Antwerpen, Leuven, Sint-Niklaas) konden zich dank zij de aantrekkingskracht van enkele sociale activiteiten enigszins op peil houden en zelfs een deel van de oudere arbeidersjeugd interesseren⁷²⁾. Doch de grote meerderheid waren gelegenheden tot vermaak - en het bleef daarbij. «'t Zijn doorgaans loutere speelscholen met enkele fraaie jongens boven

⁶⁹⁾ Cf. *La vie diocésaine* (Mechelen), *art. cit.*, bl. 319 - 323. - Zie ook juli 1914, bl. 421 - 422.

⁷⁰⁾ *Règlement général à l'usage des patronages de jeunes gens du diocèse*, in *La vie diocésaine* (Mechelen), 4e jg., oktober 1910, bl. 331 - 336.

⁷¹⁾ *Katholiek congres Mechelen 1909*, I, bl. 298 - 299. G. C. RUTTEN o.p., *Handboek voor sociale studiën*, Gent (1911), bl. 34 - 41. ID, *L'expérience belge*, Montreal, 1915, bl. 28 - 31. H. HEYMAN, J. DE SMEDT en V. DE LEENHBER, *Handboek voor sociale opleiding der jeugd*, Gent, 1912.

⁷²⁾ Bij wijze van voorbeeld vergelijk men de leeftijdscategorieën in het bloeiende St.-Albertuspatronaat met de overige parochiële patronages van Leuven en omstreken, in de *Annuaire de l'Université Catholique de Louvain 1909*, Leuven, z. j., bijgevoegde tabel tussen bl. 280 en 281.

16 jaar, en de rest jongens onder 16 jaar ; deze laatste gewoonlijk onder dwang gehouden.»⁷³⁾

Werd er dan nooit een poging ondernomen om tegen die stroming van caritatief paternalisme in te gaan ? Als men er over het algemeen voor terugschrok de sociale en economische emancipatie van de volwassen arbeiders aan te moedigen, hoe had men dan a fortiori in de arbeidersjeugd enig vertrouwen kunnen opbrengen⁷⁴⁾ ? Zo was het gedurende tientallen jaren onmogelijk om in de gangbare vormen van katholieke jeugdzorg ernstig aandacht te schenken aan de professionele belangen van de arbeidersjongens of aan de problemen die uit hun arbeidsleven voortspotten. De voorzichtige pogingen tot een verruimde sociale jongerenwerking, vooral wanneer ze de uitdrukking waren van een vernieuwd inzicht in de sociale werkelijkheid, dateren praktisch van na 1900 ; in het hierna volgende exposé zullen enkele facetten van deze nieuwe fase verder ter sprake komen.

Het lange uitblijven van meer gedurfd initiatieven of experimenten kan ons enigszins verwonderlijk schijnen als we hierbij vergelijken wat er in het buitenland gepresteerd werd. Afgezien van eventuele initiatieven van lokale aard⁷⁵⁾ signaleren we hier vooral een tweevoudige beweging ten gunste van de ambachtsgezellen en de mobiele arbeidersjongens in de duitssprekende en de Angelsaksische landen. Van bij hun stichting vertoonden deze instellingen inderdaad eigen organisatorische en methodische kenmerken ; ze bleven zelfs niet beperkt binnen een regionale werkkring maar konden met succes in het buitenland doordringen en er gelijksoortige groeperingen doen ontstaan.

De «katholieke Gesellenvereine», waaraan de naam van de Duitse priester Adolf Kolping voor altijd verbonden zou blijven, kenden in de tweede helft van de 19e eeuw een ongemene bloei en verspreiding in Duitsland, Oostenrijk, Hongarije, Zwitserland, tot zelfs in de Verenigde Staten van Amerika. Zij richtten zich niet zozeer tot de volksjeugd in het algemeen, zelfs niet tot de jonge arbeiders als dusdanig, maar wel tot de eigenlijke jonge ambachtslieden die, in de duitssprekende landen vooral, van streek tot streek trokken met het doel hun vakkennis te vervolmaken of betere werkgelegenheid te zoeken. Daarom beoogde Kolping zoveel mogelijk «gezellenhuizen» op te richten, waar de ambachtsgezellen gelegenheid

⁷³⁾ H. MAES, *Meer en betere zorg voor de jeugd na schooltijd*, in *De gids op maatschappelijk gebied*, 8e jg., 24 januari 1909, bl. 39.

⁷⁴⁾ Cf. *150 jaar katholieke arbeidersbeweging in West-Europa 1789 - 1939* (onder red. van S. H. SCHOLL), Brussel, 1961, bl. 60.

⁷⁵⁾ In Frankrijk bekwam men een positief resultaat met de vermaarde «cercle des jeunes ouvriers du boulevard Montparnasse» in Parijs (1864). Men ging ervan uit dat de jonge arbeiders ook in hun beroepsleven dienden gevolgd en dat hen bovendien zelf de leiding van hun verenigingswerk in handen gegeven moest worden. Ofschoon dit jeugdwerk niet bestemd was om de eigenlijke sociaal-economische wantoestanden te keren, schijnt het idee dat eraan ten grondslag lag, de christelijke sociale beweging in Frankrijk verder beïnvloed te hebben. C. MAIGNEN, *Maurice Maignen, directeur du cercle Montparnasse et les origines du mouvement social catholique en France (1822 - 1890)*, Luçon, 1927, I, bl. 173 - 259, 290 - 311, 369 e.v. A. de MUN, *Ma vocation sociale*, Parijs, z. j., bl. 57 - 82. Deze cercle Montparnasse is vooral bekend geworden toen Albert de Mun naar dit model in 1871 het Oeuvre des Cercles Catholiques d'Ouvriers had opgericht.

tot logies en ontspanning konden vinden en waar gepoogd werd hen een passende godsdienstig-zedelijke, sociale en kulturele ontwikkeling in de geest van hun beroep te bezorgen. Op die manier hoopte hij eveneens de gezinssfeer en -opvoeding voor de rondtrekkende gezellen aan te vullen of te compenseren. De plaatselijke Gesellenvereine waren dus centra van materiële hulpverlening en geestelijke vorming. Ofschoon de leiding steeds in handen van een katholieke priester was, vond het principe van self-government hier van meet af aan zijn toepassing en werd het strikt godsdienstige in de werking eerder op de achtergrond gehouden⁷⁶⁾.

Naar het voorbeeld van de Duitse Kolpingvereine zijn een weinig later in Nederland de St.-Jozefsgezellenverenigingen ontstaan, namelijk te Bergen-op-Zoom (1867) en te Amsterdam (1868). Godsdienstonderricht, kulturele en sociale ontwikkeling, beroepsonderwijs en ontspanning waren de voornaamste aspecten van hun actie, eveneens opgevat volgens het principe van self-government. Ofschoon zij altijd tot twee bisdommen beperkt zijn gebleven, kenden die verenigingen een succesvolle ontplooiing en stonden zij aan het begin van heel de Nederlandse arbeidersbeweging⁷⁷⁾.

Ongeveer gelijktijdig kwamen in verscheidene landen protestantse jeugdgroepen op, verenigd in de Young Men's Christian Association (Y.M.C.A.). Feitelijk was deze organisatie een grootstadsstichting voor de jonge loontrekkenden, veelal jongens van het platteland die naar de nieuwe industriële en commerciële ondernemingen in de steden waren afgezakt, waar ze vaak verwaarloosd en uitgebuit werden. Het doel dat men in die beweging voor ogen hield, was van bij de aanvang godsdienstig en sociaal. Uitdrukkelijk werd de morele en sociale bescherming, de geloofsbezuiniging en zelfs het eigenlijke milieuapostolaat als object van het verenigingsleven gesteld, met de lezing en de bespreking van de bijbel als eerste vormingsmiddel⁷⁸⁾.

De Y.M.C.A. vormde een van de voornaamste elementen in de strijd tegen het conformisme en voor het reveil in de protestantse kerkgenootschappen. Zij legde de klemtoon op de godsdienstige bezieling en overtuiging en openbaarde daarbij een grote apostolische bekommernis; sterk personalistisch georiënteerd, wees zij op het feit dat alle belangen van de

⁷⁶⁾ Gesticht in 1846 te Elberfeld (Duitsland) kende het *Katholischer Gesellenverein* onder leiding van A. Kolping (1813-1865) een vlugge verspreiding in verscheidene Duitse steden. In 1865 telde men reeds 418 plaatselijke Vereine met 24.600 leden; vóór de eerste wereldoorlog, in 1912, waren deze cijfers gestegen tot 1259 Vereine met 84.000 leden. Cf. F. J. WOTHE, *Adolf Kolping. Leben und Lehre einer grossen Erziehers*, Recklinghausen (1952) 1. Art. *Kolping en Kolpingsfamilie*, in *Staatslexikon Recht, Wirtschaft, Gesellschaft*, 1959, IV, kol. 1137-1141.

⁷⁷⁾ P. H. WINKELMAN, in *150 jaar katholieke arbeidersbeweging in West-Europa 1789-1939*, bl. 318.

⁷⁸⁾ In Duitsland werd de eerste groep gesticht te Bremen in 1843, vervolgens in Engeland (te Londen) in 1844, in Amerika (Boston) en Montreal in 1851, Frankrijk (1852 te Parijs) en Zwitserland (Genève in 1852). Onder invloed van de bezieler van de Londense groep, Georges Williams, werd in 1855 overgegaan tot de stichting van de internationale «Alliance of Young Men's Christian Associations». De beweging telde op dat ogenblik 329 groepen met 30.360 leden, waarvan ongeveer 14.000 in Amerika, 8.500 in Groot-Brittannië, 6.000 in Duitsland en de overige in Frankrijk, Zwitserland en Nederland. Deze beweging kende een geweldige bloei in de Angelsaksische landen en in Duitsland. Cf. L. L. DOGGETT, *History of the Young Men's Christian Association*, 1e deel: *The founding of the association*, New York, 1896.

opgroeïende jongen, zowel de materiële en sociale als de verstandelijke, morele en godsdienstige, niet gescheiden maar in hun onderlinge samenhang behartigd moeten worden. Samen met de katholieke Gesellenvereine was de Y.M.C.A. praktisch de enige beweging in de 19e eeuw die zich heeft ingezet voor de lotsverbetering van de arbeidende jeugd, maar deze ook uitnodigde om zelf haar sociale en morele verheffing ter hand te nemen.

De eerste successen die Kolping met zijn werking onder de jeugd te beurt vielen, konden natuurlijk niet verborgen blijven in ons land, waar het patronagestelsel toen pas zijn intrede had gedaan. Zo hebben de katholieken van bij ons aanvankelijk ook een nieuwsgierige belangstelling getoond voor de actie van de Gesellenvereine⁷⁹⁾. Het uitblijven van duurzame resultaten op dat gebied typeert nochtans de algemene houding ten opzichte van een meer progressieve jeugdzorg of -werking en zou de volgende decenia aan eventuele vernieuwers elke lust tot navolging ontnemen.

Wat was de reden van zo'n spoedige mislukking? De besprekingen op het congres te Mechelen van 1864 werpen enig licht op die kwestie. In 1860 was kapelaan Kolping persoonlijk naar België gekomen met het doel in de voornaamste steden iets van gelijke aard als in Duitsland op te richten. Pogingen werden ondernomen te Brussel, Antwerpen en Luik. De principes waaraan de gezellenverenigingen dienden te beantwoorden, formuleerde Kolping als volgt: 1. iedere Gesellenverein staat onder leiding van een geestelijke, doch het strikt godsdienstige wordt tot een minimum herleid; 2. iedere Verein beschikt over eigen lokalen; 3. alleen de gezellen gelden als actieve leden, terwijl alle andere belangstellenden zich met een erelidmaatschap tevreden moeten stellen; 4. gehuwde gezellen worden a priori uitgesloten. Slechts onder die voorwaarden liet Kolping nieuwe Vereine oprichten, ook buiten Duitsland⁸⁰⁾. In een nota aan het congres in 1864 sprak de Gilde der Antwerpse Ambachtslieden zich evenwel tegen de organisatieprincipes van Kolping uit, speciaal inzake het self-government en de beperking tot ongehuwde actieve leden; men betoogde dat die niet te verwezenlijken waren, aangezien «elles sont incompatibles avec les usages et réglemens de toutes les sociétés ouvrières belges»⁸¹⁾. De aanbevelingen van het congres betreffende de Kolpingvereine zijn dientengevolge ook opgesteld als een platonische appreciatie van de verwezenlijkingen in Duitsland; ze bevatten een aansporing tot de patroons en alle liefdadige zielen om te ijveren voor de oprichting van dergelijke instellingen, maar met de veelbetekenende restrictie: «en tenant

⁷⁹⁾ Zie o.a. op de eerste congressen van Mechelen: *Assemblée générale ... à Malines 1863*, I, bl. 470; II, bl. 67; ... à *Malines 1864*, I, bl. 255 en 478-479. Natuurlijk kon men er zich aan verwachten dat de niet-katholieke Y.M.C.A. (en de vrouwelijke tak, de Y.W.C.A.) niet de minste aandacht waardig werd geacht.

⁸⁰⁾ Zie verder bij S. G. SCHAEFFER, *Adolf Kolping, der Gesellennater*, Keulen, 1880 - 7e uitgave door J. DAHL, 1952.

⁸¹⁾ *Assemblée générale ... à Malines 1864*, II, bl. 611-613. Op het verslag van de inleider die het mislukken van de Gesellenvereine in België toeschreef «uniquement à cette circonstance que dans ce pays on a placé des prêtres réguliers à la tête de ces associations», antwoordde een Duitse afgevaardigde zeer voorzichtig met te wijzen op de onderling verschillende arbeiderstoestanden in beide landen; maar hij beklemtoonde evenzeer het feit dat de geestelijkheid hier gepoogd heeft er godsdienstige confrerieën van te maken. *Ibid.*, II, bl. 177-178.

compte des mœurs, des institutions, des conditions individuelles des classes ouvrières et en conservant à l'œuvre son caractère de charité, de fraternité et de liberté»⁸²⁾). Op geen enkel van de volgende congressen te Luik of Mechelen werd na 1864 nog gewag gemaakt van de Duitse Gesellenvereine, noch in de besprekingen, noch in de verslagen of de besluiten⁸³⁾).

In het licht van de 19e-eeuwse sociale toestanden en opvattingen kan men deze gebeurtenissen zonder moeite verklaren. We moeten er vooreerst rekening mee houden dat de Gesellenvereine zich in Duitsland richtten tot een categorie van alleenstaande, min of meer geëmancipeerde jongeren. De massa der rondtrekkende ambachtsgezellen vormde daar een numeriek sterke groep, terwijl we die in ons land praktisch niet gekend hebben. Maar de aard zelf van deze vereniging schrikte bovendien de Belgische katholieken af. Op een ogenblik dat het paternalisme nog hoogtij vierde en er slechts groeperingen werden geduld die de grootste ellende van de volksmassa poogden te verzachten, had een dergelijke organisatie die zich uit de greep van een paternalistische leiding en bescherming zocht los te werken, noodzakelijk weinig kans van slagen. Alle verenigingen, ook die welke kennelijk meer op het sociale vlak lagen zoals werkmanskringen en gilden, werden slechts geduld in zover ze naar structuur en samenstelling een getrouw beeld gaven van de hiërarchie die de menselijke samenleving en de verhoudingen bij het economische productieproces kenmerkte. In dat perspectief begrijpt men de houding van de Belgische katholieken voor de sociaal-economische en opvoedende organisaties, ook onder de jeugd, die op basis van onderlinge gelijkheid en arbeidersverantwoordelijkheid waren samengesteld. Iedere actie die zich van het patronaat wilde onafhankelijk maken, moest dus als te avontuurlijk en ongewenst van de hand gewezen worden.

ARTIKEL II

VERNIEUWDE BELANGSTELLING EN ORGANISATIEVORMEN VOOR DE JEUGD

In allerlei gebeurtenissen en instellingen, zowel op politiek als op sociaal gebied, is de snelle evolutie van de maatschappelijke verhoudingen en opvattingen tot uiting gekomen. Tegen het einde van de 19e eeuw werd een aanvang gemaakt met het uitwerken van een sociale wetgeving en verkreeg de brede volksmassa door het verdwijnen van het censitair kiesstelsel in 1893 ook ruimere politieke medezeggenschap. Inmiddels hadden de congressen te Luik eveneens een nieuw geluid laten horen toen daar gewezen werd op de noodzakelijkheid van de beroepsorganisaties naast de paternalistische werkmanskringen. Als resultaat van de besprekingen werd

⁸²⁾ *Op. cit.*, I, bl. 479.

⁸³⁾ Toch zou men vóór 1914 ook in ons land Kolpinghuizen aantreffen, maar dan speciaal bestemd voor Duitse «Gesellen» (o.a. te Brussel in de Pletinckxstraat).

----- end of text -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- einde van de tekst -----